

БІБЛІЯТЭКА
ПАЧЫНАЮЧАГА ЧЫТАЧА

891.41-3

Т-87

І. С. ТУРГЕНЕЎ

А П А В Я Д А Н Н І

М Е Н С К — 1 9 3 7

Лістак 891.71-3
Т-87

БІБЛІЯТЭКА ПАЧЫНАЮЧАГА ЧЫТАЧА

I. С. ТУРГЕНЕЎ

АПАВЯДАННІ

ПЕРАКЛАД З РУСКАГА

77501.

1937

БИБЛИОТЕКА
Государств. библ. музея
ДЕТСКОЙ КНИГИ

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУС
МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА
МЕНСК

1937

1937

УИНВ.
1954 г.

Публичная Библиотека СССР.
им. В. И. ЛЕНИНА
А Б О Н Е М Е Н Т.

ПАЧОСЪ

1944

4922

Бурмістр

Вёрст за пятнаццаць ад майго маёнтку жыве адзін мой знаёмы чалавек, малады памешчык, гвардзейскі афіцэр у адстаўцы, Аркадзій Паўлыч Пеначкін. Дзічыны ў яго ў маёнтку водзіцца шмат, дом пабудаваны па плану французскага архітэктара, людзі апрануты па-англійску, абеды наладжвае ён надзвычайныя, прымае гасцей ласкава, а ўсё-ж такі едзеш да яго без ахвоты. Ён чалавек разважлівы, станоўчы, выхаванне атрымаў, як належыць, вельмі добрае, служыў сярод людзей вышэйшага кругу, бывалы, а цяпер гаспадаркай займаецца з вялікім поспехам. Аркадзій Паўлыч, гаворачы ўласнымі яго словамі, строгі, але справядлівы, аб жыцці падданых сваіх клапаціцца і карае іх—дзеля іхняй-жа карысці. „З імі трэба абыходзіцца як з дзецьмі“,—гаворыць ён у такім выпадку:— „невуцтва, mon cher; il faut prendre cela en conside-

ration*. Сам-жа, у выпадку так званай сумнай
неабходнасці, рэзкіх і парыўчатых рухаў унікае
і голасу ўзвышаць не любіць, але больш тыцкае
рукой прама, спакойна прыгаварваючы: „я-ж
цябе прасіў, даражэнькі мой“, або „што з табой
друг мой, апамятайся“; між іншым толькі злёжку
сціскае зубы і крывіць рот. Росту ён невялікага,
складзены прыгожа, сабой даволі прыемны, рукі
і ногці ў вялікай акуратнасці трымае; з яго ру-
мянных вуснаў і шчок так і нясе здароўем. Смя-
ецца ён гучна і бесклапотна, ветліва жмурыць
светлыя, карыя вочы. Апрамаецца ён вельмі добра
і з густам; выпісвае французскія кнігі, рысункі
і газеты, але да чытання невялікі ахвотнік: „Веч-
нага жыда“ ледзьве асіліў. У карты гуляе па-
майстэрску. Наогул Аркадзій Паўлыч лічыцца
адным з найбольш адукаваных дваран і найбольш
паважаных жаніхоў нашай губерні; дамы ад яго
ў захапленні і асабліва хваляць яго манеры.
У яго надзіва добрыя паводзіны, асцярожны, як
кошка, і ні ў якую гісторыю ніколі ў свеце за-
мешан не быў; хаця, калі захоча паказаць сябе
і палахлівага чалавека азадачыць і збіць з толку
любіць. Дурным асяроддзем рашуча грэбуе-
баіцца скампраметаваць сябе; затое ў часы ве-

---

* Мой дарагі, трэба прыняць гэта пад увагу.

сялосці абвяшчае сябе прыхільнікам Эпікура, хоць наогул аб філасофіі адзваецца дрэнна, лічачы яе туманнай ядой германскіх розумаў, а іншы раз і проста недарэчнасцю. Музыку ён таксама паважае, гуляючы ў карты, спявае праз зубы, але з пачуццём; з Лючы і Сомнамбулы таксама што-ні-што памятае, але чамусьці ўсё высока бярэ. Кожную зіму ён ездзіць у Пецербург. Дом у яго ў парадку незвычайным; нават кучары падначаліліся яго ўплыву і кожны дзень не толькі выціраюць хамуты і армякі чысцяць, але і самі сабе тры разы мыюць. Дваровыя людзі Аркадзія Паўлыча паглядваюць, праўда, чамусьці спадылба,—але ў нас на Русі пахмурага ад заспанага адрозніць цяжка. Аркадзій Паўлыч гаворыць голасам мяккім і прыемным, з расстаноўкай і нібы з задавальненнем, прапускаючы кожнае слова праз свае прыгожыя, надушаныя вусы; таксама ўжывае шмат французскіх выразаў, як напрыклад: „Mais c'est imrayable!“, „Mais comment dans!“ * і іншыя. Не глядзячы на ўсё гэта, я, прынамсі, не вельмі ахвотна яго наведваю, і калі-б не цецерыкі і не курапаткі, магчыма, зусім-бы з ім разнаёміўся. Дзіўны нейкі непакой авалодвае вамі ў яго доме; нават камфорт вас не радуе, і

---

* Але гэта невераемна! Але як-жа так!

кожны раз, увечары, калі перад вамі паявіцца з завітымі валасамі камердынер у блакітнай ліўрэі з гербавымі гузікамі і пачне лісліва сцягваць з вас боты, вы адчуваеце, што калі-б замест яго бледнай і сухапарай постаці раптоўна паявіліся перад вамі дзіўна шырокія скулы і непамерна тупы нос маладога дужага хлопца, якога толькі што барын узяў ад сахі, але які паспеў ужо ў дзесяці месцах распароць па швах нядаўна падароны нанкавы кафтан,—вы-б незвычайна ўзрадваліся і з большай-бы ахвотай сустрэлі небаспеку пазбавіцца разам з ботам і ўласнай вашай нагі аж да самага вертлюга...

Не гледзячы на маю непрыхільнасць да Аркадзія Паўлыча, давялося мне аднойчы правесці ў яго ноч. На другі дзень я раніцай загадаў запрэгчы сваю каляску, але ён не хацеў мяне адпусціць без сьнеданьня, па англійскаму звычайу, і павёў да сябе ў кабінет. Разам з чаем падалі нам катлеты, яйкі ў смятку, масла, мёд, сыр і інш. Два камердынеры, у чыстых белых пальчатках, вельмі хутка і моўчкі папярэдзвалі ўсе нашы жаданні. Мы сядзелі на персідскай канапе. Аркадзій Паўлыч быў апрануты ў шырокія шоўкавыя шаравары, чорную аксамітную куртку, прыгожы фес з сіняй кісцю і кітайскія жоўтыя пантофлі без задкоў. Ён піў чай, смяяўся, разгляд-

ваў свае ногці, курыў, падкладваў сабе падушкі пад бок і наогул быў у вельмі добрым настроі. Сытна і з вялікай прыемнасцю паснедаўшы, Аркадзій Паўлыч наліў сабе чарку чырвонага віна, паднёс яго да губ і раптам нахмурыўся.

— Чаму віно не нагрэта?—спытаў ён досыць строгім голасам аднаго з камердынераў.

Камердынер замяшаўся, спыніўся, як скамянелы, і збялеў у твары.

— Я-ж цябе пытаю, любы мой?—спакойна працягваў Аркадзій Паўлыч, не зводзячы з яго вачэй.

Няшчасны камердынер недарэчна патаптаўся на месцы, павярцеў сурвэткай і не сказаў ні слова. Аркадзій Паўлыч нахіліў галаву і задуменна паглядзеў на яго спадылба.

— Pardon, mon cher *,—прагаварыў ён з прыемнай усмешкай, па-прыяцельску дакрануўшыся рукой да майго калена, і зноў утаропіўся вачыма на камердынера.—Ну, ступай,—дадаў ён, крыху, памаўчаўшы, прыўзняў бровы і пазваніў.

Увайшоў чалавек тоўсты, смуглы, чорнавалосы, з нізкім ілбом і зусім заплыўшымі вачыма.

— Наконт Фёдара... распарадзіцца,—прыказаў Аркадзій Паўлыч упоўголаса і зусім спакойна.

— Слухаю вас,—адказаў тоўсты і вышаў.

* Прабачце, мой дарагі.

— Voila, mon cher, les désagrémens be la
сатрагне*, — весела заўважыў Аркадзій Паўлыч. —
Ды куды-ж вы? — астанцеся, пасядзіце яшчэ крыху.

— Не, — адказаў я: — мне пара ісці.

— Усе на паляванне! Ох, ужо гэта мне па
ляўнічыя! Ды куды вы цяпер едзеце?

— За сорак вёрст адсюль, у Рабава.

— У Рабава? Ах, божа мой, ды ў гэткім вы
падку я з вамі паеду. Рабава ўсяго пяць вёрс
ад маёй Шыпілаўкі, а я-такі даўно ў Шыпілаўш
не бываў: усё часу вылучыць не мог. Вось я
трапна атрымалася: вы сёння ў Рабаве зоймеце
паляваннем, а вечарам да мяне**. Cesera charman
Мы разам павячэраем, — мы возьмем з сабой по
вара, — вы ў мяне пераначуеце. Цудоўна! Цу
доўна! — дадаў ён, не дачакаўшыся майго ад
казу. — C'est arrange***... Гэй, хто там? Каляск
нам загадаць запрэгчы, ды хутчэй. Вы ў Шып
лаўцы не бывалі? Мне было-б сорамна пра
наваць вам правесці ноч у хаце майго бурмістр
ды вы, я ведаю, непераборлівы, і ў Раба
ў пуні-б начавалі... Едзем, едзем!

І Аркадзій Паўлыч заспяваў якісьці фра
цузскі раманс.

---

* Вось, мой дарагі, вясковья непрыемнасці.

** Гэта будзе чароўна.

*** Гэта наладжана.

— Магчыма вы і не ведаеце,—працягваў ён, гойдаючыся на абодвух нагах:—у мяне там мужыкі на аброку. Канстытуцыя,—што будзеш рабіць? Аднак, аброк мне плацяць акуратна. Я-бы іх, прызнацца, даўно на паншчыну ссадзіў, ды зямлі мала! Я і так дзіўлюся, як яны канцы з канцамі зводзяць. Між іншым, *c'est leur affaire* *. Бурмістр у мяне там—малайчына, *une forte tête* *, дзяржаўны чалавек! Вы ўбачыце... Я, дарэчы, гэта добра прышлося!

Рабіць было нечага. Замест дзевяці гадзін раніцы мы выехалі а другой. Паляўнічыя зразумеюць маю нецярплівасць. Аркадзій Паўлыч любіў, як ён казаў, пры выпадку пабалаваць сябе і набраў з сабой такую безліч бялізны, запасаў, пітва, духоў, падушак і розных несесераў, што іншаму беражліваму і з розумам немцу хапіла-б усёй гэтай раскошы на год. Кожны раз, спускаючыся з гары, Аркадзій Паўлыч трымаў кароткую, але моцную прамову перад кучарам, што ўпэўніла мяне ў тым, што мой знаёмы добры трус. Між іншым падарожжа адбылося вельмі добра, толькі на адным нядаўна адрамантаваным мосціку цялега з поварам перакулілася, і заднім колам яму прыціснула страўнік.

---

* Гэта іх справа.

** Разумная галава.

Аркадзій Паўлыч, убачыўшы, як падае до-
рошчаны Карэм, спалохаўся не на жарт і зара-
жа загадаў спытаць: ці цэлыя ў яго рукі? Атры-
маўшы-ж адказ сцвярджальны, адразу супакоіўся.
З усім гэтым, ехалі мы досыць доўга; я сядзеў
у адной калясцы з Аркадзіем Паўлычам, і па-
канец падарожжа мяне агарнула нуда смяротная.
Тым больш, што на працягу некалькіх гадзін мо-
знаёмы зусім выдахся і пачынаў ужо лібераль-
нічаць. Нарэшце, мы прыехалі, толькі не ў Ра-
бава, а прама ў Шыпілаўку; неяк вось яно та-
здарылася. У той дзень я і без таго не мо-
ісці на паляванні і таму, сціснуўшы сэрца, скі-
раўся перад сваім лёсам.

Повар прыехаў на некалькі мінут раней
нас і, як відаць, паспеў ужо распарадзіцца і па-
пярэдзіць каго след, таму што толькі мы ўя-
джалі ў ваколіцу, нас сустрэў стараста (сын бу-
містра), дужы і рыжы мужык у касы сажэнь р-
стам, конна і без шапкі, у новым армяку нара-
пашку.— „А дзе-ж Сафрон?“—спытаў яго Арк-
дзій Паўлыч. Стараста спачатку спрытна саскочыў
з каня, пакланіўся пану ў пояс, прамовіў: „Дзе-
добры, бацюхна Аркадзій Паўлыч“, потым пры-
зняў галаву, устрасануўся і далажыў, што Сафр-
адправіўся ў Пероў, але па яго паслалі ўжо.— „Н-
ступай за намі“,—сказаў Аркадзій Паўлыч. Ст-

раста па далікацтву адвёў каня ўбок, узваліўся на яго і падаўся трушком за каляскай, трымаючы шапку ў руцэ. Мы ехалі вёскай. Некалькі мужыкоў у пустых цялегах папаліся нам насустрэч; яны ехалі з гумна і спявалі песні, падскокваючы ўсім целам і боўтаючы нагамі ў паветры; але, заўважыўшы нашу каляску і старасту, раптам змоўклі, паздымалі свае зімовыя шапкі (справа была летам) і прыўзняліся, нібы чакаючы загадаў. Аркадзій Паўлыч міласціва ім пакланіўся. Трывожнае хваляванне, як відаць, распаўсюджвалася па сялу. Бабы ў клятчатых спадніцах кідалі трэскамі ў незадагдлівых ці занадта стараных сабак; кульгавы стары з барадой, якая пачыналася пад самымі вачыма, адарваў недапоенага каня ад калодзежа, ударыў яго невядома за што па баку, а ўжо затым пакланіўся. Хлапчукі ў доўгіх кашулях з лямантам беглі ў хаты, клаліся брухам на высокі парог, звешвалі галовы, закідвалі ногі ўгару і такім чынам вельмі спрытна перакідваліся за дзверы, у цёмныя сенцы, адкуль ужо і не паказваліся. Нават куры імкнуліся паскораным бегам у падваротні; адзін спрытны певень з чорнай грудзю, падобнай на атласную жылетку, і чырвоным хвостом, закручаным на самы грэбень, астаўся быў на дарозе і ўжо зусім сабраўся крычаць, але раптам

засароміўся і таксама пабег. Хата бурмістра стаяла ўбаку ад іншых, сярод густога зялёнага канпляніка. Мы спыніліся перад брамай. Пан Пеначкін устаў, жывапісна скінуў з сябе плашч і вышаў з каляскі, ветліва азіраючыся навакол. Бурмістрада жонка сустрэла нас з нізкімі паклонамі і падышла да ручкі барына. Аркадзій Паўлыч даў ёй нацалавацца ўволю і ўзышоў на ганак. У сенцах, у цёмным кутку, стаяла старасціха і таксама пакланілася, але да рукі падыйсці не адважылася. У так званай халоднай хаце—з сенцаў направа—ужо мітусіліся дзве другія бабы; яны выносілі адтуль усякую дрэнь, пустыя збаны, здзэрвянелыя тулупы, масляныя гаршкі, калыску з кучай анучаў і стракатым дзіцём, падмяталі баннымі венікамі смецце. Аркадзій Паўлыч пагнаў іх вон і размясціўся на лаўцы пад абразамі. Фурманы пачалі ўносіць куфры, ларцы і іншыя рэчы, стараючыся як можна цішэй стукаць сваімі цяжкімі ботамі.

Між тым Аркадзій Паўлыч распытваў старасту пра ўраджай, сяўбу і пра іншыя гаспадарчыя прадметы. Стараста адказваў здавальняюча, але неяк млява і нялоўка, нібы замарожанымі пальцамі кафтан зашпільваў. Ён стаяў ля дзвярэй і ўвесь час настарожваўся і азіраўся, даючы дарогу спрытнаму камердынеру. З-за яго магут-

ных плячэй давялося мне ўбачыць, як бурмістрава жонка ў сенцах цішком лупцавала нейкую другую бабу. Раптам загрукацела цялега і спынілася перад ганкам: увайшоў бурмістр.

Гэты, паводле слоў Аркадзія Паўлыча, дзяржаўны чалавек быў росту невялікага, плячысты, сівы, моцны, з чырвоным носам, маленькімі блакітнымі вачыма і барадой накштальт веера. Дарэчы, заўважым, што з таго часу, як Русь існуе, не бывала яшчэ на ёй прыкладу раздабрэўшага і разбагацеўшага чалавека без шырокай барады; іншы ўсё свае жыццё насіў бародку рэдкую, клінам,—раптам, глядзіш, абклаўся барадой нібы ззяннем,—адкуль воласбярэцца! Бурмістр, мабыць, у Перове падгуляў: і твар у яго азызлы парадкам, ды і віном ад яго несла.

— Ах, вы, айцы нашы, дабрадзеі вы нашы,—загаварыў ён нараспеў і з такім замілаваннем на твары, што вось-вось, здавалася, слёзы пырсуць:—насілу-та ўважылі адведаць!.. Ручку, бацюхна, ручку,—дадаў ён, ужо загадзя працягваючы губы.

Аркадзій Паўлыч задаволіў яго жаданне.

— Ну, што, брат Сафрон, як у цябе справы ідуць?—спытаў ён ласкавым голасам.

— Ах вы, айцы нашы!—адказаў Сафрон:—ды як-жа ім дрэнна ісці, справам тым! Ды вы,

нашы айцы, вы дабрадзеі, вёску нашу прасвяціце уважылі прыездам-та сваім, ашчаслівілі да канца дзён! Слава табе, госпадзі, Аркадзій Паўлыч слава табе, госпадзі! Дзякуючы міласці вашае усё ідзе добра.

Тут Сафрон памаўчаў, паглядзеў на барына і, нібы зноў захоплены парывам пачуццяў (пры гэтым-жа і хмель браў сваё), у другі раз папрасіў рукі і заспяваў яшчэ больш старанна.

— Ах, вы айцы нашы дабрадзеі... і... ужо што! Далібог, зусім дурнем ад радасці зрабіўся... Далібог, гляджу, ды не веру... Ах, вы айцы нашы!..

Аркадзій Паўлыч зірнуў на мяне, усміхнуўся і спытаў: „N'est-ce pas que c'est touchant?*

— Да, бацюхна, Аркадзій Паўлыч,—працягваў неўгамонны бурмістр:—як-жа вы гэта? Сакрушаеце вы мяне зусім, бацюхна; паведаміць мяне не ўважылі аб вашым прыездзе. Дзе-ж вы ночку-та правядзеце? Бо тут нечыстота, смецце...

— Нічога, Сафрон, нічога, з усмешкай адказваў Аркадзій Паўлыч,—тут добра.

— Ды айцы-ж вы нашы—каму добра? Нашаму брату мужыку добра, а вы... ах, вы айцы мае!... дабрадзеі, ах, вы, айцы мае!.. Даруйце

* Ці не праўда—гэта чуліва?

мене, дурню, звар'яцеў далібог, розум страціў, зусім здурнеў.

Між тым падалі вячэру; Аркадзій Паўлыч пачаў есці. Сына свайго стары прагнаў—значыць духаты напушчаеш.

— Ну, што, размежаваўся, старына?—спытаў пан Пеначкін, які яўна жадаў падрабіцца пад мужыцкую гаворку і мне падміргваў.

— Размежаваліся, бацюхна, усё тваёй ласкай. Трэцяга дня сказку падпісалі. Хлынаўскія-ж перш супярэчылі... не згаджаліся, бацюхна, пэўна. Патрабавалі... патрабавалі... і бог ведае, чаго патрабавалі; ды дурні, бацюхна, народ неразумны. А мы, бацюхна, ласкай тваёй падзяку заявілі і Мікалая Мікалаіча пасрэдніка задаволілі; усё па твайму загаду дзейнічалі, бацюхна; як ты меў гонар загадаць, так мы і дзейнічалі, і з ведама Егора Дзмітрыча ўсё дзейнічалі.

— Егор мне дакладваў,—важна заўважыў Аркадзій Паўлыч.

— Як-жа, бацюхна, Егор Дзмітрыч, як-жа.

— Ну, і стала быць, вы цяпер задаволены?

Сафрон толькі таго і чакаў.—Ах, вы, айцы нашы, дабрадзеі нашы!—заспяваў ён зноў... Ды даруйце вы мне... ды мы за вас, айцы нашы, днём і ноччу госпаду богу молімся... Зямлі, канешне, малавата...

Пеначкін спыніў яго.—Ну, добра, добра, Сафрон, ведаю, ты для мяне старанны слуга.. А што, як умалот?

Сафрон уздыхнуў.

— Ну, айцы вы нашы, умалот вось не надта добры. Ды што, бацюхна Аркадзій Паўлыч, да звольце вам далажыць справа якая вышла. (Тут ён наблізіўся, разводзячы рукамі, да пана Пеначкіна, прыгнуўся і прыжмурыў адно вока). Мёртвае цела на нашай зямлі аказалася.

— Як так?

— І сам да розуму не дайду, бацюхна, айцы вы нашы; відаць, нячысцік паплутаў. Ды добра што каля чужой мяжы аказалася; а толькі, што граха таіць, на нашай зямлі. Я яго адразу на чужы-ж клін і загадаў сцягнуць, пакуль можна было, ды варту прыставіў і сваім загадаў: маўчаць!—кажу. А становому на ўсякі выпадак вы тлумачыў: вось якія парадкі, кажу; ды чайком яго, ды падзяка... Дык што, бацюхна, думаеце? Асталося ў чужакоў на шыі; а мёртвае цела што дзвесце рублёў—як калач.

Пан Пеначкін многа смяўся з хітрыка свайго бурмістра і некалькі разоў сказаў мне паказваючы на яго галавой: „*Quel gaillard, ah?*“

Між тым, на дварэ зусім сцямнела; Аркадзій

* Які малайчына, га?

Паўлыч загадаў са стала прыбраць і сена прынесці. Камердынер пасцяліў нам простыні, расклаў падушкі; мы ляглі. Сафрон пайшоў да сябе, атрымаўшы загад на наступны дзень. Аркадзій Паўлыч, засынаючы, яшчэ пабалакаў крыху аб добрых якасцях рускага мужыка і тут-жа заўважыў мне, што, з часу кіраўніцтва Сафрона, за шыпілаўскімі сялянамі не водзіцца ні граша нядоімкі... Вартаўнік застукаў у дошку, дзіцё, якое яшчэ не паспела пранікнуцца пачуццём належнай самаадданасці, запішчала недзе ў хаце... Мы заснулі.

На другі дзень мы ўсталі даволі рана. Я быў ужо сабраўся ехаць у Рабава, але Аркадзій Паўлыч хацеў паказаць мне свой маёнтак і ўпраціў мяне астацца. Я і сам не меў нічога супроць упэўніцца на справе ў добрых якасцях дзяржаўнага чалавека—Сафрона. З'явіўся бурмістр. На ім быў сіні армяк, падпяразаны чырвоным кушаком. Гаварыў ён значна менш учарайшага, глядзеў пільна і ўважліва ў вочы пану, адказваў складна і дзельна. Мы разам з ім накіраваліся на гумно. Сафронаў сын, трохаршыновы стараста, па ўсіх адзнаках чалавек вельмі дурны, таксама пайшоў за намі, ды яшчэ далучыўся да нас земскі Федасеіч, адстаўны салдат з велізарнымі вусамі і з пэўным дзіўным выразам твару.

нібы яго вельмі штосьці незвычайна здзівіла, ды з таго часу ўжо і не апамятаўся. Мы агледзелі гумно, пуню, вятрак, хлявы, скотны двор, руны, канаплянікі; усё было сапраўды ў добрым парадку: адны сумныя твары мужыкоў прыводзілі мяне ў некаторае недаўменне. Апрача карыснага Сафрон клапаціўся яшчэ аб прыемным: усе канавы абсадзіў ракітнікам, між скірдамі на гумне сцежачкі правёў і пясочкам пасыпаў, на ветраку зрабіў флюгер у выглядзе мядзведзя з разяўленай пасцю і чырвоным языком, да цаглянага скотнага двара прычাপіў нешта накшталт грэчаскага франтона і пад франтонам бяліламі напісаў: „Пастроен вселе Шипилофке втысеча восем Сод саракавом году. Сей скотный дфор“.—Аркадзій Паўлыч расчуліўся зусім, пачаў ізлагаць мне на французскай мове выгады аброчнага стану прычым, аднак, заўважыў, што паншчына для памешчыкаў больш выгодна,—ды ці мала чаго не стае... Пачаў даваць бурмістру парады, я сеяць бульбу, як для жывёлы корм загатаўляць і інш. Сафрон выслухоўваў барскую прамову увагай, іншы раз супярэчыў, але ўжо не веліччаў Аркадзія Паўлыча ні айцом, ні дабрадзеем і ўсё націскаў на тое, што зямлі, значыць, у іх малавата, прыкупіць-бы не пашкодзіла. „Што-ж купіце,—гаварыў Аркадзій Паўлыч:—на маё ім

я нічога супроць не маю".—На гэтыя словы Сафрон нічога не адказаў, толькі бараду пагладжваў.—„Аднак цяпер-бы не пашкодзіла з'ездзіць у лес“,—заўважыў пан Пеначкін. Адразу-ж нам прывялі верхавых коней; мы паехалі ў лес або, як у нас гаворыцца, у „заказ“. У гэтым „заказе“ знайшлі мы глуш і дзічыну страшэнную, за што Аркадзій Паўлыч пахваліў Сафрона і патрапаў яго па плячу. Пан Пеначкін прытрымліваўся наконт лесаводства рускіх разуменняў, і тут-жа расказаў мне вельмі цікавы, паводле яго слоў, выпадак, як адзін жартаўнік-памешчык навучыў свайго лесніка, выдраўшы ў яго палову барады, у доказ таго, што ад падсечкі лес гусцей не вырастае... Між іншым, у другіх адносінах, і Сафрон, і Аркадзій Паўлыч—абодва не чураліся новаўвядзенняў. Па звароце ў вёску, бурмістр павёў нас паглядзець веялку, якую нядаўна ён выпісаў з Масквы. Веялка, праўда, працавала добра, але калі-б Сафрон ведаў, якая непрыемнасць чакала і яго, і барына на гэтай апошняй прагулцы, ён, напэўна, астаўся-б з намі дома.

Вось што здарылася. Выходзячы з пуні, убачылі мы наступнае відовішча. У некалькіх шагах ад дзвярэй, каля бруднай лужыны, у якой бестурботна пляскаліся тры качкі, стаялі ўклен-

чыўшы два мужыкі: адзін—стары год шасцідзесяці, другі—хлопец год дваццаці, абодва залатаных кашулях, босыя і падпяразаныя вяроўкамі. Зёмскі Федасеіч старанна клапаціўся каля іх і, відаць, успеў-бы ўгаварыць іх пайсці адсюль калі-б мы затрымаліся ў пуні, але, убачыўшы нас, ён выцягнуўся ў струнку і замёр на месцы. Тут-жа стаяў стараста з разяўленым ротам і недаўменна сцятымі кулакамі. Аркадзій Паўль нахмурыўся, закусіў губу і падышоў да працеляў. Абудва, моўчкі пакланіліся яму ў ногі.

— Што вам трэба? Аб чым вы просіце? спытаў ён суровым голасам і некалькі ўноў (Мужыкі зірнулі адзін на аднаго і слаўца прамавілі, толькі прыжмурыліся, нібы ад сонны ды больш хутка дыхаць пачалі.)

— Ну, што-ж?—працягваў Аркадзій Паўль і тут-жа звярнуўся да Сафрона:—з якой сям’і?

— З Табалеевай сям’і,—павольна адказваў бурмістр.

— Ну, што-ж вы?—загаварыў зноў пан Гавначкін:—языкоў у вас няма, ці што? Сказвайце, чаго табе трэба?—дадаў ён, крутнуўшы галавой на старога.—Ды не палохайся, дурань.

Стары выцягнуў сваю цёмна-бурую, зморшчаную шыю, крыва разявіў пасінеўшыя губы і сіплым голасам праказаў: „Заступіся, гасуда“

і зноў стукнуў ілбом у зямлю. Малады мужык таксама пакланіўся. Аркадзій Паўлыч з гонарам паглядзеў на іх патыліцы, закінуў галаву і расставіў крыху ногі.—Што такое? На каго ты скардзішся?

— Даруй, гасудар! Дай уздыхнуць...; Замучаны зусім. (Стары гаварыў з цяжкасцю.)

— Хто цябе замучыў?

— Ды Сафрон Якаўліч, бацюхна.

Аркадзій Паўлыч памаўчаў.

— Як цябе завуць?

— Анціпам, бацюхна.

— А гэта хто?

— А сыноч, мой, бацюхна.

Аркадзій Паўлыч памаўчаў зноў і вусамі павёў.

— Ну, дык чым-жа ён цябе замучыў?—загаварыў ён, гледзячы на старога праз вусы.

— Бацюхна, спустошыў ушчэнт. Двух сыноў, бацюхна, без чаргі ў некруты аддаў, а цялер і трэцяга адбірае. Учора, бацюхна, апошнюю кароўку з двара звёў і гаспадыню маю збіў—вон яго міласць. (Ён паказаў на старасту.)

— Гм?—вымавіў Аркадзій Паўлыч.

— Не дай ушчэнт спустошыць, кармілец.

Пан Пеначкін нахмурыўся.

— Што-ж гэта, аднак, значыць?—спытаў ён

у бурмістра ўпоўголаса і з незадаволеным выт
лядам.

— П'яны чалавек,—адказаў бурмістр, у першы
раз ужываючы „слова-ер“:—непрацавіты. З ня
доімкі не выходзіць вось ужо пяты год.

— Сафрон Якаўліч за мяне нядоімку ўнёс
бацюхна,—працягваў стары:—вось пяты гадоचा
пайшоў, як унёс, а як унёс—у кабалу мяне
забраў, бацюхна, ды вось і...

— А з чаго нядоімка за табой завялася?—
грозна спытаў пан Пеначкін. (Стары апусціў
галаву.)—Пэўна п'янстваваць любіш, па шы
ках швэндацца? (Стары раскрыў было рот.)—
Ведаю я вас,—запальчыва працягваў Аркадзій
Паўлыч:—ваша справа піць ды на печы ляжаць
а добры мужык за вас адказвай.

— І грубіян таксама,—увярнуў бурмістр у
панскую прамову.

— Ну, ужо гэта само сабой зразумела. Гэта
заўсёды так бывае; гэта ўжо я не раз заўважыў
Поўны год распуснічае, грубіяніць, а цяпер у
нагах валяецца?

— Бацюхна, Аркадзій Паўлыч,—у адчаі за
гаварыў стары:—даруй, абарані,—які я грубіян
Як перад госпадам гавару, не пад сілу мне
Не спадабаў мяне Сафрон Якаўліч, за што н
спадабаў—гасподзь яму суддзя! Спустошва

ўшчэнт, бацюхна... Апошняга вось сыночка... і таго... (На жоўтых і зморшчаных вачах старога паказалася слязінка.)—Даруй, гасудар, заступіся...

— Ды і не нас адных,—пачаў было малады мужык...

Аркадзій Паўлыч раптам абурыўся:

— А ў цябе хто пытае, га? У цябе не пытаюць, дык ты маўчы... Гэта што такое? Маўчаць, гавораць табе маўчаць!.. Ах, божа мой!—ды гэта, проста, бунт. Не, браток, у мяне бунтаваць не раю... у мяне... (Аркадзій Паўлыч шагнуў уперад, ды ўспомніў аб маёй прысутнасці, адварнуўся і паклаў рукі ў кішэні)...—*Je vous demande bien pardon, mon cher,*—сказаў ён з вымушанай ухмылкай, значна знізіўшы голас.—*C'est le mauvais côté de la médaille...* * Ну, добра, добра,—працягваў ён, не глядзячы на мужыкоў:—я загадаю... добра, ступайце. (Мужыкі не падымаліся.)—Ну, я-ж вам сказаў... добра. Ступайце-ж, я загадаю, кажуць вам.

Аркадзій Паўлыч павярнуўся да іх спіной.— „Заўсёды незадавальненні“, — прагаварыў ён скрозь зубы і пайшоў буйным шагам дамоў. Сафрон адправіўся ўслед за ім. Земскі вытарашчыў вочы, нібы кудысьці вельмі далёка скака-

---

* Я прашу ў вас прабачэння, мой дарагі. Гэта адваротны бок медаля.

нуць збіраўся. Стараста выгнаў качак з лужыны. Прасіцелі пастаялі крыху на месцы, паглядзелі адзін на другога і папляліся, не аглядаючыся, дадому.

Гадзіны дзве пазней я ўжо быў у Рабаве і разам з Анпадыстам, знаёмым мне мужыком збіраўся на паляванне. Да самага майго ад'езду Пеначкін дуўся на Сафрона. Загаварыў я з Анпадыстам аб шыпілаўскіх сялянах, пра пана Пеначкіна, спытаў яго, ці не ведае ён тамтэйшага бурмістра.

— Сафрона-та Якаўліча?... вона!

— А што ён за чалавек?

— Сабака, а не чалавек: такога сабаку да самага Курска не знойдзеш.

— А што?

— Ды Шыпілаўка-ж толькі што лічыцца з тым, як б'еш яго, за Пенкіным-та, бо не ён ён валодае; Сафрон валодае.

— Няўжо?

— Як сваім дабром валодае. Сяляне яму кругом вінаваты; працуюць на яго, нібы парабкі: каго за абозам пасылае, каго куды...—замучыў зусім.

— Зямлі ў іх, здаецца, нямнога?

— Нямнога? Ён у адных Хлынаўскіх восем дзесят дзесяцін наймае, ды ў нашых сто дваццаць; вось і цэлых паўтараста дзесяцін. Ды ён не адной зямлёй прамышляе: і конямі прамышляе.

і жывёлай, і дзэгцем, і маслам, і пянькой, і чым-чым... Разумны, надта разумны, і багат-жа, д'ябал! Ды вось чым дрэнны—б'ецца. Звер—не чалавек; сказана: сабака, пёс, як ёсць, пёс.

— Ды чаму-ж яны на яго не скардзяцца?

— Экста! Барыну-та што за бяда! Нядоімак не бывае, дык яму што? Ды, падзі, ты,—дадаў ён памаўчаўшы:—паскардзіся. Не, ён цябе... ды, падзі-ка... Не, уж ён цябе вось як, таго...

Я ўспомніў пра Анціпа і расказаў яму, што бачыў.

— Ну,—прамовіў Анпадыст:—загрызе ён яго цяпер; загрызе чалавека зусім. Стараста цяпер яго заб'е. Які бяздольнік, падумаеш, небарака! І за што церпіць... На сходзе з ім паспрачаўся, з бурмістрам-та, не вытрымаў, відаць... Вяліка справа! Вось ён яго, Анціпа-та, кляваць і пачаў. Цяпер даедзе. Бо ён такі пёс, сабака, даруй, госпадзі, мой вялікі грэх, ведае, на каго націснуць. Старыкоў-та, якія багацейшыя, ды сямейныя, не чапае, лысы чорт, а тут вось і разышоўся! Ён Анціпавых-та сыноў без чаргі ў некруты аддаў, круцель беспардонны, пёс, даруй, госпадзі, вялікі грэх.

Мы адправіліся на паляванне.

*Зальцбрун, у Слезіі,
ліпень 1847 г.*

Бірук

Я ехаў з палявання вечарам адзін, на бегавых дрожках. Дадому было яшчэ вёрст з восем; мая добрая рысістая кабыла бадзёра бегла па пыльнай дарозе, зрэдку пахрапваючы і паводзячы вушамі; змораны сабака, нібы прывязаны, ні на шаг не адставаў ад задніх калёс. Навальніца набліжалася. Наперадзе велізарная ліловая хмара павольна падымалася з-за лесу: нада мною і на сустрач мне несліся даўгія шэрыя воблакі; ракіты трывожна варушыліся і шалясцелі. Душна і спякота раптам змянілася вільготным холадам, раптам пачало цямнець. Я ўдарыў лейцамі па кані, спусціўся ў аўраг, перабраўся цераз сухы ручэй, што ўвесь зарос хмызняком, падняўся ў гару і ўехаў у лес. Дарога перада мною ішла звільнамі між густых кустоў арэшніка, ужо залатых змрокам; я з цяжкасцю прасоўваўся наперад. Дрожкі скакалі па цвёрдых карэннях сто

гадовых дубоў і ліп, якія бесперапынна перасякалі глыбокія даўгія выбоіны—сляды калёсаў; конь мой пачаў спатыкацца. Страшэнны вецер раптам загуў у вышыні, дрэвы забушавалі, буйныя кроплі дажджу рэзка забарабанілі, пасыпаліся па лісцях, бліснула маланка, і пачалася навальніца. Дождж паліў ручаямі. Я ехаў павольна і хутка прымушан быў спыніцца: конь мой загразаў, была страшэнная цемра. Сяк-так дабраўся я да шырокага куста. Згорбіўшыся і захутаўшы твар, чакаў я цярпліва канца непагоды, як раптам, пры блеску маланкі, мне здалося, што на дарозе стаіць высокая постаць. Я пачаў добра прыглядацца ў той бок,—гэтая-ж постаць нібы вырасла з зямлі каля маіх дрожак.

— Хто гэта?—спытаў гучны голас.

— А ты хто сам?

— Я тутэйшы ляснік.

Я назваў сябе.

— А, ведаю! Вы дадому едзеце?

— Дадому. Ды бачыш, якая навальніца...

— Так, навальніца,—адказваў голас.

Белая маланка асвятліла лесніка з галавы да ног; траскучы і кароткі ўдар перуна раздаўся ў лед за ёй. Дожджык паліўся з падвоенай сілай.

— Не хутка пройдзе,—гаварыў ляснік.

— Што рабіць!

— Ды я магу вас, калі хочаце, прывесці сваю хату,—коратка праказаў ён.

— Зрабі ласку.

— Прашу сядзець.

Ён падышоў да галавы каня, узяў яго за вуз дэчку і зрушыў з месца. Мы паехалі. Я трымаўся за падушку дрожак, якія гойдаліся, „як у моры човен“, і клікаў сабаку. Бедная мая кабыла цяжка хлюпала нагамі па гразі, слізгалася, аступалася; ляснік пакачваўся перад аглабляючай управа і ўлева, нібы здань. Мы ехалі даволі доўга; нарэшце мой праваднік спыніўся.— „Вось мы і дома, барын“,—праказаў ён спакойным голасам.— Калітка зарыпела, некалькі шчанятаў дружна забрахалі. Я прыўзняў галаву і, пры святле маланкі, убачыў невялікую халупку сярод прасторнага двара, які абнесен быў частаколам. З аднаго акенца цяма блішчэў аганёк. Ляснік падвёў каня да ганку і пастукаў у дзверы.— „Січас, січас“,—адказаў тоненькі галасок, пачуўся тупат босых ног, засаўка зарыпела, і дзяўчынка год дванаццаці, у кашульцы, падпяразанай па кромкай, з ліхтаром у руцэ, паказалася на дарозе.

— Пасвяці барыну,—сказаў ён ёй:—а я вашы дрожкі пад паветку пастаўлю.

Дзяўчынка глянула на мяне і пайшла ў хату. Я пайшоў услед за ёй.

Хата лесніка была з аднаго пакоя, закура-
нага, нізкага і пустога, без палацей і перагаро-
дак. Падраны кажух вісеў на сцяне. На лаўцы
ляжала аднаствольная стрэльба, у кутку валялася
куча рыззя; два вялікія гаршкі стаялі ля печкі.
На стале гарэла лучына, яна, сумна ўспыхнуўшы,
патухала зноў. На самай сярэдзіне хаты вісела
калыска, прывязаная на канцы доўгай жэрдкі.
Дзяўчынка пагасіла ліхтар, прысела на маленькі
зэдлічак і пачала правай рукой калыхаць дзіця,
левай папраўляць лучыну. Глянуў я навакол,—
сэрца маё заняла: нявесела ўвайсці ноччу ў
мужыцкую хату. Дыханне дзіцяці, якое ляжала
ў калысцы, было цяжкім і скорым.

— Хіба ты адна тут?—спытаў я дзяўчынку.

— Адна,—адказала яна ледзь чутна.

— Ты леснікова дачка?

— Леснікова,—прашаптала яна.

Дзверы рыпнулі, і ляснік шагнуў, нахіліўшы
галаву, праз парог. Ён падняў ліхтар з падлогі,
падышоў да стала і запаліў газніцу.

— Напэўна, не прызвычаліся да лучыны?—
прагаварыў ён і страсянуў курчавымі валасамі.

Я глянуў на яго. Не часта мне здаралася
бачыць такога малайца. Ён быў высокага росту,
плячысты і статны. З-пад мокрай кашулі яскрава
вырысоўваліся яго магутныя мышцы. Чорная кур-

чавая барада закрывала да паловы яго суровы і мужны твар; з-пад густых бровей смела глядзелі невялікія карыя вочы. Ён злёгка ўпёрся ў бакі рукамі і спыніўся перада мной.

Я падзякаваў яго і спытаў яго імя.

— Мяне завуць Фамой,—адказаў ён:—а мянушка—Бірук*.

— А! ты Бірук!

Я з большай зацікаўленасцю паглядзеў на яго. Ад майго Ермалая і ад іншых я часта чуў расказы пра лесніка Бірука, якога ўсе навакольныя мужыкі баяліся, як агню. Паводле іх слоў, не бывала яшчэ на свеце такога майстра сваёй справы: „Бярэма галля не дасць украсці: у любы час, хоть а поўначы, упадзе, як снег на галаву, і ты не думай супраціўляцца,—дужы вельмі і спрытны, як чорт... І нічым ты яго не возьмеш: ні віном, ні грашыма; ні на якую прынаду не пойдзе. Ужо не раз добрыя людзі яго зжыць са свету збіраліся, ды не—не даецца“.

Вось як адзываліся суседнія мужыкі аб Біруку.

— Дык ты Бірук,—паўтарыў я:—я, брат, чуў пра цябе. Кажуць, ты нікому не даеш спуску.

— Абавязак свой выконваю,—адказаў ён пыхмура:—дарэмна панскі хлеб есці не даводзіцца.

---

* Біруком называецца ў Орлоўскай губерні чалавек адзінокі і пануры. (Заўвага аўтара.)

Ён дастаў з-за пояса сякеру, прысеў на падлогу і пачаў шчапаць лучыну.

— Ці гаспадыні ў цябе няма?—спытаў я яго.

— Не,—адказаў ён і моцна ўзмахнуў сякерай.

— Памерла, вядома?

— Не... так... памерла,—дадаў ён і адварнуўся.

Я замаўчаў; ён падняў вочы і паглядзеў на мяне.

— З зайшоўшым да мяне мешчанінам уцякла,—сказаў ён з жорсткай ухмылкай. Дзяўчынка панурылася; дзіцё прачнулася і закрычала; дзяўчынка падышла да калыскі.—На, дай яму,—прагаварыў Бірук, сунуўшы ёй у руку запэцканы ражок.—Вось і яго кінула,—працягваў ён далей у поўголаса, паказваючы на дзіцё. Ён падышоў да дзвярэй, спыніўся і павярнуўся.

— Вы, напэўна, барын,—пачаў ён: нашага хлеба есці не будзеце, а ў мяне акрамя хлеба...

— Я не галодны.

— Ну, як знаеце. Самавар-бы я вам паставіў, ды заваркі ў мяне няма... Пайду, зірну, як ваш конь.

Ён вышаў і стукнуў дзвярыма. Я ў другі раз азірнуўся. Хата паказалася мне яшчэ больш сумнай. Ад горкага паху астыўшага дыму непрыемна сціскалася дыханне. Дзяўчынка не краталася з месца і не падымала вачэй; час ад часу

разгойдвала яна калыску, боязна насоўвала на плячо кашулю; яе голая ногі виселі, не кратаючыся.

— Як цябе завуць?—спытаў я.

— Улітай,—праказала яна, яшчэ больш па нурыўшы свой засмучаны твар.

Ляснік увайшоў і сеў на лаўку.

— Навальніца сціхае,—заўважыў ён, крыху памаўчаўшы:—калі загадаеце, я вас з лесу пра воджу.

Я ўстаў. Бірук узяў стрэльбу і агледзеў па ліцу.

— Гэта навошта?—спытаў я.

— А ў лесе сваволяць... Ля Кабылляга Верху дрэва сякуць,—дадаў ён у адказ на мой запітальны погляд.

— Няўжо адгэтуль чутно?

— На дварэ чуваць.

Мы вышлі разам. Дожджык сціх. Далёка яшчэ тоўпіліся цяжкія грамады хмар, час ад часу ўспыхвала маланка, але над нашымі галовамі ўжэ дзе-ні-дзе прабівалася цёмнасіняе неба, зорачкі праглядвалі праз рэдкія, быстра ляцеўшыя волаккі. Абрысы дрэў, апырсканых дажджом і ўскхляваных ветрам, пачыналі вырысоўвацца з цемры.

---

* „Верхам“ называецца ў Орлоўскай губерні аўраг. (Заўвага аўтара.)

Мы пачалі прыслухоўвацца. Ляснік зняў шапку і панурыўся.— „Во... вось,—праказаў ён раптам і працягнуў руку:—бач, якую ночку выбраў“.— Я нічога не чуў, акрамя шолаху лісця. Бірук вывеў каня з-пад паветкі. „А гэтак я, бадай,—дадаў ён уголас:—і праміргаю яго“.— „Я з табой пайду... хочаш?“ — „Добра“,—адказаў ён і асадзіў каня назад:— „мы яго адразу-ж зловім, а там я вас праваджу. Хадзем“.

Мы пайшлі: Бірук наперад, я следам за ім. Бог яго ведае, як ён пазнаваў дарогу, але ён спыняўся толькі калі-ні-калі і то для таго, каб прыслухоўвацца да стуку сякеры. „Бачыш,—мармытаў ён скрозь зубы:—чуеце? чуеце?“ „Ды дзе?“ Бірук паціскаў плячыма. Мы апусціліся ў аўраг, вецер крыху сціх—роўныя ўдары ясна даходзілі да мяне. Бірук глянуў на мяне і пакруціў галавой. Мы пайшлі далей па мокрай папараці і крапіве. Глухі і працяглы стук данёсся...

— Паваліў...—прамармытаў Бірук.

Між тым, неба праяснялася; у лесе пачынала святлець. Нарэшце мы выбраліся з аўрага.— „Пачакайце тут“,—шапнуў мне ляснік, прыгнуўся і, падняўшы стрэльбу ўверх, знік між кустоў. Я пачаў прыслухоўвацца з напружаннем. Скрозь нясціхлы шум ветру здаваліся мне неўдалёку слабыя гукі: сякера асцярожна стукала па суках,

колы рыпелі, конь пырхаў... „Куды? стой!“ — згрымеў раптам жалезны голас Бірука. — Другі голас закрычаў жаласна, нібы заяц... Пачалася барацьба. „Брэшаш, брэшаш, — паўтараў, задыханы чыся, Бірук: — не ўцячэш“... Я кінуўся ў той боадкуль даносіўся шум, і, аступаючыся на кожным шагу, прыбег на месца бойкі. Каля ссеченага дрэва, на зямлі, корпаўся ляснік; ён трымаў пад сабой злодзея і закручваў яму рэмень у рукі за спіну. Я падышоў. Бірук прыўзняўся і паставіў яго на ногі. Я ўбачыў мужыка мокрага ў лахманах, з доўгай ускудлачанай барадой. Мазэрны каняка, да паловы пакрыты вуглаватай рогожкай, стаяў тут-жа разам з цялежным ходам. Ляснік не гаварыў ні слова; мужык таксама маўчаў, толькі пакручваў галавой.

— Пусці яго, — шапнуў я на вуха Біруку, — я заплачу за дрэва.

Бірук моўчкі левай рукой узяў каня за грыў, правай ён трымаў злодзея за пояс. „Ну, парочвайся, варона!“ — прамовіў ён сурова. — „Скерку-ж вазьміце“, — прамармытаў мужык. — „І вошта ёй прападаць?“ — сказаў ляснік і падсякеру. Мы пайшлі. Я ішоў ззаду... Дожджачаў зноў накропваць і хутка паліўся ручаём. Ледзь дабраліся мы да хаты. Бірук кінуў з ленага каняку сярод двара, увёў мужыка ў ха

адпусціў вузел рэменя і пасадзіў яго ў кут. Дзяўчынка, якая заснула ўжо ля печкі, ускочыла і моўчкі спалохана пачала глядзець на нас. Я сеў на лаўку.

— Глядзі як льецца,—заўважыў ляснік:—пачакаць прыдзецца. Ці не хочаце прылегчы?

— Дзякую.

— Я-б яго, для вашай міласці, у кладоўку запёр,—гаварыў ён, паказваючы на мужыка:—ды, бачыш, засоўка...

— Пакінь яго тут, не чапай,—спыніў я Бірука.

Мужык глянуў на мяне спадылба. Я моўчкі даў сабе слова, чаго-б гэта ні каштавала, вызваліць бедняка. Ён нерухома сядзеў на лаўцы. Пры святле ліхтара я мог разгледзець яго спіты маршчыністы твар, навісшыя жоўтыя бровы, неспакойныя вочы, худыя члены... Дзяўчынка лягла на падлозе ля самых яго ног і зноў заснула. Бірук сядзеў ля стала, абапёршыся галавой на рукі. Цвіркун крычаў у кутку... дождж стукаў па страсе і сцякаў па вокнах; мы ўсе маўчалі.

— Фама Кузьміч,—раптам загаварыў мужык голасам глухім і дрыжачым:—а Фама Кузьміч.

— Чаго табе?

— Вызвалі.

Бірук не адказваў.

— Вызвалі... з голаду... вызвалі.

— Ведаю я вас,—пахмурна адказаў ляснік:— уся ваша слабада такая—злодзей на злодзеі.

— Вызвалі,—паўтараў мужык; прыкашшык... спустошаны, во-як... вызвалі!

— Спустошаны!.. Красці нікому не дазволена

— Вызвалі, Фама Кузьміч... не губі. Ваш-жа сам знаеш, загрызе, во-як.

Бірук адварнуўся. Мужык дрыжэў, нібы ліхаманка яго калаціла. Ён устрахваў галавой дыхаў няроўна.

— Вызвалі,—паўтараў ён у распачы—пусці далібог, пусці! я заплачу, во-як, далібог. Далібог з голаду... дзеці енчаць, сам знаеш. Цяжка, во-як даводзіцца.

— А ты ўсё-ж красці не ідзі.

— Каняку,—працягваў мужык:—каняку-то хоць яе ўжо... адзін жывот і ёсць... пусці!

— Кажу, нельга. Я таксама чалавек падначалены: з мяне спагоняць. Вам патураць таксама не варта.

— Вызвалі! Беднасць, Фама Кузьміч, беднасць як ёсць таго... пусці!

— Знаю я вас!

— Ды пусці!

— Э, ды што з табой гаварыць; сядзі сціха а то ў мяне, ведаеш? Не бачыш, хіба, барыня

Бядняк панурыўся. Бірук пазяхнуў і пакл

галаву на стол. Дожджык усё не сціхаў. Я чакаў, што будзе.

Мужык раптам выпрастаўся. Вочы ў яго заблішчэлі, твар пачырванеў. „Ну, на, еш, на ўдавіся, на“, — пачаў ён, прыжмурыўшы вочы і апусціўшы вуглы вуснаў: — „на, душагуб пракляты, пі хрысціянскую кроў, пі...“

Ляснік павярнуўся.

— Табе кажу, табе, азіят, крывасмок, табе!

— П'яны ты, ці што, чаго надумаўся лаяцца? — здзіўлена загаварыў ляснік. — Звар'яцеў, ці што?

— П'яны!.. ці не на твае грошы, душагуб пракляты, звер, звер, звер!

— Ах ты... ды я табе!

— А мне што? Усё адно — гінуць; куды я без каня кінуся? Прыдушы — адзін канец; што з голаду, што так — усё адно. Згінь усё: жонка, дзеці, — здыхай усё... А да цябе, пачакай, дабяремся!

Бірук прыўзняўся.

— Бі, бі, — крычаў мужык жорсткім голасам: — бі, на, на, бі... (Дзяўчынка хуценька ўскочыла з падлогі і ўставілася на яго.) Бі! бі!

— Маўчаць! — загрымеў ляснік і зрабіў два шагі да яго.

— Даволі, даволі, Фама, — закрычаў я: — пакінь яго... бог з ім.

— Не буду больш маўчаць я,—гаварыў няшчасны.—Усёадно—здыхаць-жа. Душагуб ты, звер, пагібелі на цябе няма... Ды пачакай, нядоўга табе ганарыцца! Зацягнуць табе глотку, пачакай!

Бірук схапіў яго за плячо... Я кінуўся на дапамогу мужыку...

— Не чапайце, барын!—крыкнуў мне ляснік.

Я не спалохаўся-б яго пагрозы і ўжо працягнуў руку, але, што мяне вельмі здзівіла, ён імгненна сарваў з рук мужыка рэмень, схапіў яго за каўнер, насунуў яму на вочы шапку, адчыніў дзверы і выштурхнуў яго вон.

— Пайшоў ты прэч з сваім канём!—закрычаў ён яму ўслед:—ды глядзі, у другі раз у мяне.

Ён вярнуўся ў хату і пачаў корпацца ў кутку.

— Ну, Бірук,—праказаў я, нарэшце:—здзівіў ты мяне: ты, бачу я, слаўны чалавек.

— Э, ды што там, барын,—спыніў ён мяне з крыўдай у голасе:—толькі ўжо, будзьце ласкавы, не кажыце нікому. Ды ўжо я лепш вас праваджу,—дадаў ён:—відаць, дожджыка-ж вам не перачакаць...

На дварэ загрукацелі колы мужыцкай цялегі.

— Бач, паплёўся!—прамармытаў ён:—ды яго!..

Праз поўгадзіны ён развітаўся са мной на ўскрайку лесу.

Льгоў

— Давайце паедземце ў Льгоў,—сказаў мне аднойчы ўжо вядомы чытачам Ермалай:—мы там качак настраляем многа.

Хаця для сапраўднага паляўнічага дзікая качка не прадстаўляе нічога асабліва прывабнага, але, за адсутнасцю пакуль што іншай дзічыны (справа была ў пачатку верасня: вальдшнепы яшчэ не прыляталі, а бегаць па палях за курапаткамі мне надакучыла), я паслухаўся майго паляўнічага і накіраваўся ў Льгоў.

Льгоў—вялікае стэпавае сяло з вельмі старадаўняй каменнай царквой і двума млынамі на балоцістай рэчцы Расоце. Гэтая рэчка, вёрст за пяць ад Льгова, ператвараецца ў шырокі пруд, берагі якога сям-там і дзе-ні-дзе пасярэдзіне зараслі густым чаротам, па-орлоўску—аірам. На гэтым-та пруду, у завадзях ці зацішшах між чаротамі, выводзілася і жыла незлічоная колькасць

качак самых рознастайных парод: крыжанак, поўкрыжанак, шылахвостых, чырकोў, ныркоў і іншых. Невялікія стаі адна за другой пералётвалі і насіліся над вадой, а ад стрэлу нібы хмары падымаліся, што паляўнічы міжвольна хапаўся адной рукой за шапку і працягла гаварыў: фу-у!—Пайшлі гэта мы з Ермалаем удоўж пруда, але, папершае, ля самага берагу качка, птушка асцярожная, не трымаецца;] па-другое, калі нават якая-небудзь адсталая і неспрактыкаваная чырка, папаўшы на наш стрэл, і гінула, дык дастаць яе з гэтага густога аіру нашы сабакі не маглі, не глядзячы на самаадданасць, яны не маглі ні плаваць, ні ступаць па дну, а толькі дарэмна рэзалі свае каштоўныя насы аб самую вастрывню чарота.

— Не,—прамовіў, нарэшце, Ермалай:—справа не ладна: трэба дастаць лодку... Хадземце назад у Льгоў.

Мы пайшлі. Не паспелі мы ступіць некалькі шагоў, як насустрач нам з-за густой ракіты выбегаюць мізэрны лягавы сабака, і ўслед за ім паявіўся чалавек сярэдняга росту, у сінім, моцна пацёртым сурдуце, жоўтай жылетцы, у штанах колеру гры-дэ-лень або блё-д-амур, наспех засунутыя ў дзіравыя боты, з чырвонай хусткай на шыі аднаствольнай стрэльбай за плячыма. Пакуль нашы сабакі, са звычайным, уласцівым іх пародзе, к

тайскім цыраманіялам, знюхваліся з новай для іх асобай, якая відаць пужалася, прыціскала хвост, закідвала вушы і хутка перакручвалася ўсім целам, не згінаючы каленак і шчэрачы зубы,—незнаёмы падышоў да нас і надзвычай ветліва пакланіўся. На выгляд яму было год дваццаць пяць; яго даўгія русыя валасы, ад якіх моцна пахла квасам, тырчэлі нерухомымі касічкамі,—невялікія карыя вочкі ветліва міргалі, увесь твар яго, павязаны чорнай хусткай, нібы ад зубнога болю, салодка ўсміхаўся.

— Дазвольце сябе рэкамендаваць,—пачаў ён мяккім і ліслівым голасам:—я тутэйшы паляўнічы Владзімір... Пачуўшы аб вашым прыбыцці і даведаўшыся, што вы мелі ласку накіравацца на берагі нашага пруда, асмеліўся, калі для вас гэта не будзе непрыемным, прапанаваць вам свае паслугі.

Паляўнічы Владзімір загаварыў ні з таго, ні з сяго, як той малады правінцыяльны актор, які займае ролі першых палюбоўнікаў. Я згадзіўся з яго прапановай і, не дайшоўшы яшчэ да Льгова, ужо ведаў яго гісторыю. Ён быў вольнаадпушчаны дваровы чалавек; будучы юнаком, навучаўся музыцы, потым служыў камердынерам, быў пісьменным, пачытваў, наколькі я мог заўважыць, сямія-такія кніжкі і, жывучы цяпер, як

многія жывуць на Русі, без граша наяўнага, без
сталых заняткаў, карміўся бадай маннай нябес-
най. Гутарку ён веў надзвычай далікатна і ві-
даць фарсіў сваімі манерамі; валацугай таксама
быў заўзятым і, відаць, меў поспех: рускія дзяў-
чаты любяць красамоўства. Між іншым, ён па-
стараўся звярнуць маю ўвагу на тое, што ён
наведвае іншы раз суседніх памешчыкаў, і ў го-
рад ездзіць у госці, і ў прэферанс іграе, і са-
сталічнымі людзьмі знаецца. Усміхаўся ён май-
стэрскі і надзвычай рознастайна; асабліва яму был-
да твару скромная, стрыманая ўсмішка, якая
з'яўлялася на яго губах, калі ён уважліва слухаў
чужыя прамовы. Ён вас выслухаў, ён зусім зга-
джаўся з вамі, але ўсё-такі ўвесь час думаў аб
саве і нібы хацеў вам даць зразумець, што і ён
можа, калі гэта спатрэбіцца, выказаць сваю думку.
Ермалай, як чалавек не вельмі адукаваны і ўжо
зусім не „субцільны“, пачаў быў яго „тыкаць“.
Трэба было бачыць, з якой насмешкай Влад-
мір гаварыў яму: „вы“...

— Навошта вы абвязаны хусткай?—спытаў
я яго.—Зубы баляць?

— Ды,—засупярэчыў ён;—гэта дрэнны вы-
неасцярожнасці. Быў у мяне прыцель, добры
чалавек, але зусім не паляўнічы, як гэта зра-
раецца. Вось, аднаго дня гаворыць ён мне: лю-

друг мой, вазьмі мяне на паляванне: я цікаўлюся ведаць—у чым састаіць гэтая забава. Я зразумела, не захацеў адмовіць таварышу: дастаў яму стрэльбу і ўзяў яго на паляванне. Вось, мы, як след, палявалі; нарэшце, уздумалася нам адпачыць. Я сеў пад дрэвам; ён-жа, наадварот, са свайго боку, пачаў вырабляць стрэльбай розныя штукі, прычым цэліўся ў мяне. Я папрасіў яго спыніць глупства, але, па-сваёй неспрактыкаванасці, ён не паслухаўся. Ён выстраліў, і я астаўся без падбародка і ўказацельнага пальца правай рукі.

Мы дайшлі да Льгова. І Владзімір, і Ермалай, абодва вырашылі, што без лодкі паляваць было немагчыма.

— У Сучка ёсць дашчанік *,—заўважыў Владзімір:—ды я не ведаю, куды ён яго схаваў. Трэба збегаць да яго.

— Да каго?—спытаў я.

— А тут чалавек жыве, па мянушцы Сучок. Владзімір накіраваўся да Сучка з Ермалаем. Я сказаў ім, што буду чакаць іх ля царквы. Разглядаючы магілы на могільніку, наткнуўся я на пачарнелую, чатырохвугольную урну з наступнымі надпісамі: на адным баку, французскімі літарамі: *Ci git Théophile Henri, vicomte de*

* Плоская лодка, скалочаная з старых барачных дошак. (Заўвага аўтара.)

Blangu; на другім: „Под сим камнем пагребено тело французского подданого, графа Бланжия; родился 1737, умре 1799 г., всего жития его было 62 года“; на трэцім: „мір его праху“; а на чацвертым:

„Под камнем сим лежит французский эмигрант;
Породу знатную имел он и талаят.
Супругу и семью оплакав избиянну,
Покинул родину, тиранами попранну;
Российские страны достигнув берегов,
Обрел на старости гостеприимный кров:
Учил детей, родителей покоил...
Всевышний судия его здесь успокоил“.

Прыход Ермалая, Владзіміра і чалавека з дзіўнай мянушкай Сучок—спыніў мае разважанні Басаногі, абарваны і ўскудлачаны Сучок сваім выглядам нагадваў адстаўнога дваровага год шасцідзсяці.

— Ёсць у цябе лодка?—спытаў я.

— Лодка ёсць,—адказаў ён глухім і разбітым голасам:—ды вельмі дрэнная.

— А што?

— Расклеілася; ды з дзюрак клёпкі павыкідаліся.

— Невялікая бяда!—падхапіў Ермалай:—пакляй заткнуць можна.

— Вядома, можна,—пацвердзіў Сучок.

— Ды ты хто?

— Панскі рыбалоў.

— Як-жа гэта ты рыбалоў, а лодка ў цябе нікуды няварта?

— Ды ў нашай рэчцы і рыбы-ж няма.

— Рыба не любіць іржы балотнай,—сур'ёзна заўважыў мой паляўнічы.

— Ну,—сказаў я Ермалаю:—ідзі дастань паклі і папраў нам лодку, ды толькі хутчэй.

Ермалай пайшоў.

— А з гэтага можа здарыцца, мы і на дно пойдзем?—сказаў я Владзіміру.

— Бог памілуе,—адказаў ён.—Ва ўсякім разе трэба думаць, што пруд неглыбокі.

— Так, ён не глыбокі,—заўважыў Сучок, які гаварыў неяк дзіўна, нібы спрасонку:—ды на дне ціна і трава, і ўвесь ён травой зарос. Між іншым, ёсць таксама і калдобіны*.

— Аднак-жа, калі трава такая густая,—заўважыў Владзімір,—дык і веславаць нельга будзе.

— Ды хто на дашчаніках вяслуе? Трэба папіхацца. Я з вамі паеду; у мяне там ёсць шосцік,—а то і лапатай можна.

— Лапатай нязручна, ды і дна ў іншым месцы не дастанеш,—сказаў Владзімір.

— Яно праўда, што нязручна.

Я прысеў на магілу, чакаючы Ермалаю. Владзімір адышоўся, з далікацтва, некалькі ўбок

* Глыбокае месца, яма ў прудзе або рэчцы. (Заўвага аўтара.)

і таксама сеў. Сучок усё стаяў на месцы, апусціўшы галаву і склаўшы, па старай прывычцы, рукі за спіну.

— Скажы, калі ласка,—пачаў я:—даўно ты тут рыбаком?

— Сёмы год пайшоў,—адказаў ён, схамянуўшыся.

— А раней чым ты займаўся?

— Раней ездзіў фурманам.

— Хто-ж цябе змясціў з гэтай пасады?

— А новая барыня.

— Якая барыня?

— А што нас-та купіла. Вы не ведаеце яе. Алёна Цімафееўна, тоўстая такая... немаладая.

— З чаго-ж яна надумалася цябе рыбаловам зрабіць?

— А бог яе ведае. Прыехала да нас са сваёй бацькаўшчыны, з Тамбова, загадала ўсю дворню склікаць, ды і вышла да нас. Мы спачатку да ручкі, і яна нічога: не злуе... А потым і пачала нас па парадку распытваць: чым займаўся, на якой пасадзе састаяў? Дайшла чарга да мяне вось і пытае: ты чым быў? Кажу: фурманам.— Фурманам? Ну, які ты фурман, паглядзі на сябе які ты фурман? Не павінен ты быць фурманам а будзь у мяне рыбаловам і бараду абстрыжы. У выпадак, калі я буду прыязджаць, да панскага

стала рыбу пастаўляй, чуеш?.. З таго часу вось я ў рыбаловах і лічуся.—Ды пруд у мяне, глядзі, трымаць у парадку... А як яго трымаць у парадку?

— Чые-ж вы раней былі?

— А Сяргея Сяргеевіча Пехцерава. У спадчыну яму дасталіся. Ды і ён намі нядоўга валодаў, усяго шэсць гадоў. У яго-ж вось я фурманам і ездзіў... ды не ў горадзе—там у яго другія былі, а ў вёсцы.

— І ты змолладу ўвесь час быў фурманам?

— Якое ўсё фурманам! У фурманы-ж я трапіў пры Сяргей Сяргейчу, а раней поварам быў,—але не гарадскім, а так, у вёсцы.

— У каго-ж ты быў поварам?

— А ў ранейшага пана, у Афанасія Няфедыча, у Сяргея Сяргейчына дзядзькі. Льгоў-жа ён купіў, Афанасій Няфедыч купіў, а Сяргею Сергеічу маёнтак гэты ў спадчыну дастаўся.

— У каго купіў?

— А ў Тацяны Васільеўны.

— У якой Тацяны Васільеўны?

— А вось, што ў пазалеташнім годзе памёрла, каля Болхава... гэта значыць каля Карачэва, у дзеўках... І замужам не бывала. Не ведаеце? Мы да яе паступілі ад яе бацькі, ад Ва-

сілія Сямёныча. Яна такі доўга намі валодала... годзікаў дваццаць.

— Што-ж ты і ў яе быў поварам?

— Спачатку так, быў поварам, а то і ў кафішэнкі трапіў.

— Куды?

— У кафішэнкі.

— Гэта што за пасада такая?

— А не ведаю, бацюхна. Пры буфеце састаяў і Антонам называўся, а не Кузьмой. Так барыня загадаць вялела!

— Тваё сапраўднае імя Кузьма?

— Кузьма.

— І ты ўвесь час быў кафішэнкам?

— Не, не ўвесь час; быў і ахцёрам.

— Няўжо?

— Як-жа, быў... на кеатры граў. Барыня наша кеатр у сябе зрабіла.

— Якія-ж ты ролі займаў?

— Што вы гаворыце?

— Што ты рабіў на тэатры?

— А вы не ведаеце? Вось мяне возьмуць і прыбяруць; я так і хаджу прыбраны, або стаю, ці сяджу, як там давядзецца. Гавораць: вось што кажы,—я і гавару. Аднаго разу сляпым прымусілі быць. Пад кожнае павека мне па гарошыне паклалі... як-жа!

— А потым чым быў?

— А потым зноў поварам стаў.

— За што-ж цябе зноў у павары перавялі?

— А брат у мяне збег.

— Ну, а ў бацькі тваёй першай барыні чым ты быў?

— А ў розных пасадах састаяў: спачатку ў казачках знаходзіўся, фалетарам быў, садоўнікам, а то і даязжачым.

— Даязжачым?.. І з сабакамі ездзіў?

— Ездзіў і з сабакамі, ды пакалечыўся: з канём упаў і каня скалечыў. Стары-ж барын у нас быў вельмі строгі; загадаў мне розаг даць ды ў вучэнне аддаць у Маскву, да шаўца.

— Як у вучэнне? Ды ты-ж, пэўне, не дзіцём у даязжачыя трапіў?

— Ды гадоў, гэтак, мне было больш дваццаці.

— Якое-ж тут вучэнне ў дваццаць год?

— Стала быць, нічога, можна, калі барын загадаў. Ды добра, што ён хутка памёр,—мяне ў вёску і вярнулі.

— Калі-ж ты поварскаму майстэрству навучыўся?

Сучок узняў свой худзенькі і жоўты твар і ўсміхнуўся.

— Ды хіба гэтаму вучацца? Гаспадыняць-жа бабы!

— Ну,—праказаў я:—бачыў ты, Кузьма, розныя віды на сваім вяку! Што-ж ты цяпер у рыбаловах робіш, калі ў вас рыбы няма?

— А я, бацюхна, не скарджуся. І дзякуй богу, што рыбалавам зрабілі. А то вось другога, такога-ж, як я, старога—Андрэя Пупыра— у папяровую фабрыку, у чарпальную, барыня загадала паставіць. Грэх, кажа, дарэмна хлеб есці... А Пупыр-жа яшчэ на літасць спадзяваўся: у яго стрыечны пляменнік у барскай канторы сядзіць канторшчыкам: далажыць абяцаў пра яго барыні, напамніць. Вось табе і напамніў!.. А Пупыр у маіх вачах пляменніку-ж у ножкі кланяўся.

— Ёсць у цябе сям'я? Быў жанаты?

— Не, бацюхна, не быў. Тацяна Васільеўна нябожыца—царства ёй нябеснае!—нікому не дазваляла жаніцца. Барані божа! Бывала, гаворыць: жыву-ж я так, у дзеўках, што за свавольства! чаго ім трэба?

— Чым-жа ты жывеш цяпер? Пенсію атрымліваеш?

— Якую, бацюхна, пенсію!.. Харч выдаецца— і за гэта дзякуй табе, госпадзі! Вельмі задаволены. Дай божа доўгага жыцця нашай пані!

Ермалай вярнуўся.

— Лодка гатова,—сказаў ён сурова.—Ідзі прынясі шост, ты!..

Сучок пабег па шост. Увесь час маёй гутаркі з бедным старым паляўнічы Владзімір паглядаў на яго з зняважлівай усмешкай.

— Дурны чалавек,—прамовіў ён, калі той пайшоў:—зусім неадукаваны чалавек, мужык, больш нічога. Дваровы чалавек яго назваць нельга... і ўсё выхваляўся... Дзе-ж яму быць акторм, самі падумайце! Дарэмна турбаваліся, гаворачы з ім.

Праз чвэртку гадзіны мы ўжо сядзелі на дашчаніку Сучка. (Сабак мы пакінулі ў хаце пад наглядам фурмана Іегудзііла). Нам не вельмі было ёмка, але паляўнічыя народ непераборлівы. Ля тупога задняга краю стаяў Сучок і „папіхаўся“; мы з Владзімірам сядзелі на перакладзіне лодкі; Ермалай памясціўся спераду, ля самага носу. Не глядзячы на паклю, вада хутка паявілася ў нас пад нагамі. На шчасце, надвор'е было ціхае, і пруд нібы заснуў.

Мыплылі досыць павольна. Стары з цяжкасцю выцягваў з грузкай ціны свой доўгі шост, увесь пераплецены зялёнымі ніцямі падводных траў; густыя, круглыя лісці балотных лілій таксама перашкаджалі ходу нашай лодкі. Нарэшце, мы дабраліся да чаротаў і пайшла пацеха. Качкі шумна падымаліся, „зрываліся“ з пруда, спало-

ханья нашым нечаканым паяўленнем у іх уладаннях, стрэлы дружна чуліся ўслед за імі, і весела было бачыць, як гэтыя куртатыя птушкі перакульваліся ў паветры, цяжка хлюпаючы аб ваду. Усіх падстрэленых качак мы, безумоўна, не дасталі: лёгка параненыя ныралі; іншыя, забітыя напавал, падалі ў такі густы аір, што нават рысіныя вочы Ермалая не маглі адшукаць іх; але ўсё-ж такі к абеду лодка наша праз край напоўнілася дзічынай.

Владзімір, што вельмі спадабалася Ермалаю, страляў зусім не так ужо добра і пасля кожнага няўдалага стрэлу здзіўляўся, аглядаў і прадуваў стрэльбу, не разумеючы ў чым справа і, нарэшце, выкладаў нам прычыну, чаму ён не папаў. Ермалай страляў як заўсёды, пераможна, я—досыць дрэнна, як звычайна. Сучок паглядаў на нас вачыма чалавека, змоладу састаяўшага на барскай службе, зрэдку крычаў: „вунь, вунь яшчэ качачка!“—і ўвесь час чухаў спіну—не рукамі, а прыведзенымі ў рух плячыма. Надвор'е было добрае: белыя, круглыя воблакі высока і ціха плылі над намі, ясна адлюстроўваючыся ў вадзе; чарот гаманіў навокал; пруд месцамі, нібы сталь, блішчэў на сонцы. Мы збіраліся вярнуцца ў сяло, як раптам з намі вышла досыць nepřыемнае здарэнне.

Мы ўжо даўно маглі заўважыць, што вада да нас патрошку ўсё набіралася ў дашчанік. Владзіміру было даручана выліваць яе каўшом, скрадзеным, на ўсякі выпадак, маім прадбачлівым паляўнічым у зазяваўшайся бабы. Справа ішла, як належыць быць, пакуль Владзімір не забыўся на свой абавязак. Але пад канец палявання, нібы на развітанне, качкі пачалі падымацца такімі стаямі, што мы ледзьве паспявалі заражаць стрэльбы. Захопленыя перастрэлкай, мы не звярталі ўвагі на наш дашчанік,—як раптам, ад моцнага руху Ермалая (ён стараўся дастаць забітую птушку і ўсім целама наваліўся на край), наша спархнелае судно нахілілася, зачэрпнулася і ўрачыста пайшло на дно, на шчасце, не на глыбокім месцы. Мы ўскрыкнулі, але ўжо было позна: праз момант мы стаялі ў вадзе па горла, абкружаныя ўсплыўшымі целама мёртвых качак. Цяпер я без рогату ўспомніць не магу спалоханых і збялелых твараў маіх таварышоў (відаць, і мой твар не адрозніваўся тады румянцам); але ў тую мінуту, прызнаюся, мне было не да смеху. Кожны з нас трымаў сваю стрэльбу над галавой, і Сучок, мабыць па прывычцы рабіць так, як паны, падняў шост свой уверх. Першым парушыў маўчанне Ермалай.

— Тфу ты бездань!—прамармытаў ён, плю-

нуўшы ў ваду:—якая нечаканасць. А ўсё ты, стары чорт!—дадаў ён са злосцю, звяртаючыся да Сучка:—што гэта ў цябе за лодка?

— Выбачайце,—прамармытаў стары.

— Да і ты добры,—гаварыў далей мой паляўнічы, павярнуўшы галаву ў напрамку Владзіміра:—чаго глядзеў? чаго не чэрпаў? ты, ты, ты...

Але Владзіміру ўжо не прыходзілася супярэчыць: ён дрыжэў, як ліст, зуб на зуб не пападаў, і зусім бессэнсоўна ўсміхаўся. Куды знікла яго красамоўства, яго пачуццё гонкай далікатнасці і павагі да самага сябе!

Пракляты дашчанік слаба калыхаўся пад нашымі [нагамі... У момант караблекрушэння вада нам паказалася надзвычай халоднай, але мы хутка абцярпеліся. Калі першы страх прайшоў, я азірнуўся; навокал у дзесяці шагах ад нас раслі чараты, уводдалі, над іх верхавінкамі, віднеўся бераг. „Дрэнна!“—падумаў я.

— Як нам быць?—спытаў я Ермалая.

— А вось, паглядзім: не начаваць-жа тут,—адказаў ён.—На, ты, трымай стрэльбу,—сказаў ён Владзіміру.

Владзімір, не кажучы слова, скарыўся.

— Пайду адшукаю брод,—працягваў Ермалай з упэўненасцю, як быццам у кожным прудзе

абавязкова павінен быць брод,—узяў у Сучка шост і накіраваўся ў напрамку берагу, асцярожна шукаючы дна.

— Ды ці ўмееш ты плаваць?—спытаў я яго.

— Не, не ўмею,—пачуўся яго голас з-за чаротаў.

— Ну, дык утопіцца,—спакойна заўважыў Сучок, які і раней спалохаўся не небяспекі, а нашага гневу, і цяпер, зусім заспакоены, толькі зрэдку аддуваўся і, здавалася, не адчуваў ніякай патрэбы змяніць сваё становішча.

— І без усякай карысці загіне ён,—жаласна дадаў Владзімір.

Ермалая не было больш за гадзіну. Гэтая гадзіна нам здалася вечнасцю. Спачатку мы пераклікаліся з ім вельмі старанна; потым ён пачаў радзей адказваць на нашы выгукі, нарэшце змоўк зусім. У сяле зазванілі да вячэрні. Між сабой мы не размаўлялі, нават стараліся не глядзець адзін на другога. Качкі насіліся над нашымі галовамі; іншыя наважваліся сесці каля нас, але раптам падымаліся ўверх, як кажуць, „колам“, і з крыкам уляталі. Мы пачыналі касцянец. Сучок хлопаў вачыма, нібы спаць збіраўся.

Нарэшце, к нечаканай для нас радасці, Ермалай вярнуўся.

— Ну, што?

— Быў на беразе; брод знайшоў... Хадземце.

Мы хацелі было адразу-ж пайсці; але ён спачатку дастаў пад вадой з кішэні вяроўку, прывязаў забітых качак за лапкі, узяў абодва канцы ў зубы і паплёўся ўперад; Владзімір за ім, я за Владзімірам. Сучок замыкаў шэсце. Да берагу было каля двухсот шагоў, Ермалай ішоў смела і не спыняючыся (так добра вывучыў дарогу), толькі зрэдку пакрыкваючы: „лявей,—тут направа калдобіна!“ або: „правей,—тут налева загрузнеш“... Іншы раз вада даходзіла нам да горла і разы два бедны Сучок, будучы ростам ніжэй за нас усіх, захлёбваўся і пускаў бурбалкі. „Ну, ну, ну!“ грозна крычаў на яго Ермалай,—і Сучок жарабкаўся, боўтаў нагамі, падскокваў і так выбіраўся на больш мелкае месца, але нават у крайнім выпадку не адважваўся хапацца за крыло майго сурдута. Змораныя, брудныя, мокрыя, мы дасягнулі, нарэшце, берагу.

Праз гадзіны дзве мы ўжо ўсе сядзелі, па магчымасці абсушаныя, у вялікай пуні і збіраліся вячэраць. Фурман Іегудзііл, чалавек надзвычай марудны, цяжкі на ўздым, разважлівы і заспаны, стаяў каля брамы і старанна частаваў табаком Сучка. (Я заўважыў, што фурманы ў Расіі вельмі хутка сябруюць.) Сучок нюхаў з прагнасцю, пакуль не пачало нудзіць: пляваў, кашляў, і, як

відаць, адчуваў вялікую асалоду. Владзімір прымаў мявы выгляд, нахіляў галоўку на бок і гаварыў мала. Ермалай выціраў нашы стрэльбы. Сабакі з падвоенай хуткасцю вярцелі хвастамі, чакаючы аўсянкі; коні тупалі і іржалі пад паветкай... Сонца заходзіла; шырокімі чырвонымі палосамі разбягаліся яго апошнія праменні; залатыя хмаркі расцілаліся па небу ўсё мяльчэй і мяльчэй, нібы вымытая, расчосаная хваля... На сяле чуліся песні.

Хор і Каліныч

Каму здаралася з Болхаўскага павета перабірацца ў Жыздрынскі, таго, магчыма, здзіўляла вялікая розніца між пародай людзей у Орлоўскай губерні і калужскай пародай. Орлоўскі мужык невялікага росту, сутулы, пахмуры, глядзіць спадылба, жыве ў дрэнных асінавых хацінках, ходзіць на паншчыну; гандлем не займаецца; харчуетца дрэнна, носіць лапці;—калужскі аброчны мужык жыве ў прасторных хваёвых хатах, ростам высокі, глядзіць смела і весела, з твару чысты і белы, гандлюе маслам і дзёгцем, і ў святочныя дні ходзіць у ботах. Орлоўская вёска (гутарка ідзе пра ўсходнюю частку Орлоўскай губерні) звычайна знаходзіцца сярод узоратых палёў, непадалёку ад аўрага, дзе-ні-дзе ператворанага ў брудную сажалку. Апрача нешматлікіх ракіт, якія заўсёды гатовы да паслуг, ды двух-трох мізэрных бяроз, дрэўца на вярсту

навакол не ўбачыш; хата лепіцца да хаты; стрэхі закіданы гнілой саломай... Калужская вёска, наадварот, большай часткай абкружана лесам; хаты стаяць больш прасторна і прама, пакрыты гонтамі; брама шчыльна замыкаецца, плот на задворку не раскіданы і не паламаны, не кліча ў госці ўсякую прабягаючую свінню... І для паляўнічага ў Калужскай губерні лепей. У Орлоўскай губерні апошнія лясы і плошчы* знікнуць гадоў праз пяць, а балот і не памятуе ніхто; у Калужскай, наадварот, засекі цягнуцца на сотні, балоты на дзiesiąткі вёрст, і не перавялася яшчэ блугародная птушка—цецярук, водзіцца добрадушны дупель і клапатлівая курапатка сваім парывістым узлётам весяліць і палохае стралка і сабаку.

У якасці паляўнічага, наведваючы Жыздрынскі павет, сустрэўся я ў полі і пазнаёміўся з адным калужскім дробным памешчыкам, Палутыкіным, заўзятым паляўнічым і, значыць, вельмі добрым чалавекам. Былі ўласцівы яму і некаторыя слабасці: ён, напрыклад, сватаўся да ўсіх багатых нявест у губерні і, калі яму адмаўлялі ў гэтым, з разбітым

---

* „Плошчамі“ называюцца ў Орлоўскай губерні вялікія суцэльныя гущары кустоў. Орлоўская гутарка адрозніваецца наогул мноствам своебытных, часам вельмі трапных, часам досыць непрыстойных слоў і зваротаў. (Заўвага аўтара.)

сэрцам давяраў сваё гора ўсім прыяцелям і знаёмым, а бацькам нявест пасылаў па-ранейшаму ў падарунак кіслыя персікі і іншыя сырыя прадукты з свайго саду; любіў паўтараць адзін і той-жа анекдот, які, не гледзячы на павагу, якой карыстаўся Палутыкін да ўласнай асобы, рашуча нікога не смяшыў; хваліў творы Акіма Нахімава і аповесць: „Пінну“, заікаўся, называў свайго сабаку Астраномам; замест „аднак“, гаварыў „аднача“, і завёў у сябе ў доме французскую кухню, сакрэт якой, паводле разуменняў яго повара, быў у поўным змяненні натуральнага смаку кожнай стравы: мяса ў гэтага выдатнага майстра пахла рыбай, рыба грыбамі, макароны — порахам; затое ні адна моркаўка не трапляла ў суп, не прыняўшы выгляду ромба ці трапецыі. Але за выключэннем гэтых дробных і нязначных недахопаў пан Палутыкін быў, як ужо гаварылася, вельмі добры чалавек.

У першы-ж дзень майго знаёмства з панам Палутыкіным, ён запрасіў мяне начаваць да сябе.

— Да мяне вёрст пяць будзе, — дадаў ён: — пешшу ісці далёка; зойдзем спачатку да Хора. (Чытач дазволіць мне не перадаваць яго заікання).

— А хто такі Хор?

— А мой мужык... Ён адсюль блізенька.

Мы накіраваліся да яго. Сярод лесу, на рас-

цярэбленай і распрацаванай паляне, узвышалася адзінокая сядзіба Хора. Яна складалася з некалькіх хваёвых зрубаў, злучаных парканамі; перад галоўнай хатай была паветка, падпёртая тоненькімі слупкамі. Мы ўвайшлі. Нас сустрэў малады хлапец, год дваццаці, высокі і прыгожы.

— А, Федзя! Дома Хор?—спытаў яго пан Палутыкін.

— Не. Хор у горад паехаў,—адказваў хлапец, усміхаючыся і паказваючы рад белых, як снег, зубоў.—Каляску запрэгчы загадаеце?

— Так, браце, каляску. Да прынясі нам квасу.

Мы ўвайшлі ў хату. Ні адна суздальская карціна не заляпляла чыстых бяровенчатых сцен; у куце перад цяжкім абразом у срэбранай аправе свяцілася лампадка; ліпавы стол нядаўна быў выскрабаны і вымыты, між бяровеннямі і на вушаках акон не поўзалі рэзвыя прусакі і не хаваліся задумлівыя тараканы. Малады хлапец хутка паявіўся з вялікім белым кубкам, напоўненым добрым квасам, з вялікай лустай пшанічнага хлеба і з дзюжынай салёных агуркоў у драўлянай місцы. Ён паставіў усе гэтыя прыпасы на стол, прытуліўся да дзвярэй і пачаў з усмешкай на нас паглядаць. Не паспелі мы даесці нашай закускі, як ужо цялега затарахцела перад ганкам. Мы вышлі. Хлопчык год пятнаццаці, куча-

равы і чырвонашчокі, сядзеў за фурмана і з цяжкасцю стрымліваў сытага буланага жарабца. Вакол цялегі стаяла чалавек шэсць маладых веліканаў, вельмі падобных адзін на другога і на Федзю.— „Усе дзеці Хора!“ заўважыў Палутыкін.— „Усё Харкі“, падхапіў Федзя, які вышаў следам за намі на ганак: „ды яшчэ не ўсе; Патап у лесе, а Сідар паехаў са старым Харом у горад... Глядзі-ж, Вася“, — працягваў ён, звяртаючыся да фурмана:— „у момант замчы: барына вязеш. Толькі на штуршках-жа, глядзі, цішэй: і цялегу-ж папсуеш, да і панскае чэрава патурбуеш!“—Астатнія Харкі ўсміхнуліся ад выдумкі Федзі.— „Падсадзіць Астранома!“ урачыста выгукнуў пан Палутыкін. Федзя, не без задавалення, падняў у паветра прымушанага ўхмыляцца сабаку і паклаў яго на дно цялегі. Вася нацягнуў лейцы каню. Мы пакацілі.— „А вось гэта мая кантора“,— сказаў мне раптам пан Палутыкін, паказваючы на невялікую нізенькую хатку:— „хочаце зайсці?“— „Калі ласка“.— „Яна цяпер скасавана“, заўважыў ён, злазячы:— „а ўсё паглядзець варта“.—Кантора складалася з двух пустых пакояў. Вартаўнік, крывы дзед, прыбег з задворку.— „Здароў, Міняіч“, прагаварыў пан Палутыкін: „а дзе-ж вада?“—Крывы дзед знік і адразу-ж вярнуўся з бутылкай вады і двума шклянкамі. „Пакаштуйце“, сказаў

мне Палутыкін:—„гэта ў мяне добрая, крынічная вада“. Мы выпілі па шклянцы, а дзед нам усё кланяўся ў пояс.—„Ну, цяпер, здаецца, мы можам ехаць“, заўважыў мой новы прыяцель. „У гэтай канторы я прадаў купцу Алілуеву чатыры дзесяціны лесу за выгадную цану“.—Мы селі ў цялегу і праз поўгадзіны ўжо ўязджалі ў двор панскага дома.

— Скажыце, калі ласка,—спытаў я Палутыкіна ў часе вячэры:—чаму ў вас Хор жыве асобна ад іншых вашых мужыкоў?

— А вось чаму: ён у мяне мужык разумны. Гадоў дваццаць пяць таму назад хата ў яго згарэла; вось і прышоў ён да майго нябожчыка бацькі і гаворыць: дазвольце мне, Нікалай Кузьміч, пасяліцца ў вас у лесе на балоце. Я вам буду аброк плаціць добры.—Ды навошта табе сяліцца на балоце?—Ды ўжо-ж так; толькі вы, бацюхна, Нікалай Кузьміч, ні ў якую работу мяне, будзьце ласкавы, не ўжывайце, а аброк вызначце, які самі ведаеце.—Пяцьдзсят рублёў у год!—Калі ласка.—Ды без нядоімкі ў мяне глядзі!—Вядома, без нядоімкі... Вось ён і пасяліўся на балоце. З таго часу Хорам яго і празвалі.—

— Ну, і разбагацеў?—спытаў я.

— Разбагацеў. Цяпер ён мне сто рублёў аброку плоціць, ды я яшчэ, магчыма, накіну. Я

ўжо яму не раз казаў: адкупіся, Хор, адкупіся! А ён, хітрэц, мяне запэўняе, што няма чым; грошай, значыць, няма... Ды, як-бы не так!..

На другі дзень, адразу выпіўшы чаю, зноў мы накіраваліся на паляванне. Праязджаючы праз вёску, пан Палутыкін загадаў фурману спыніцца ля нізенькай хаты і гучна ўскрыкнуў: „Каліныч!“ — „Зараз, бацюхна, зараз“, пачуўся голас са двара: — „лапаць падвязаю“. — Мы паехалі шагам; за вёскай дагнаў нас чалавек гадоў сарака, высокага росту, хударлявы, з невялікай адкінутаю назад галоўкай. Гэта быў Каліныч. Яго дабрадушны смуглы твар, дзе-ні-дзе адзначаны вяснушкамі, мне спадабаўся з першага-ж погляду. Каліныч (як даведаўся я пазней) кожны дзень хадзіў з барынам на паляванне, насіў яго сумку, іншы раз і стрэльбу, прыкмячаў, дзе садзіцца птушка, даставаў вады, набіраў суніцы, рабіў шалашы, бегаў за дрожкамі; без яго пан Палутыкін шагу ступіць не мог. Каліныч быў чалавек самага вясёлага, самага ціхага норава, бесперапынна спяваў упоўголаса, бесклапотна паглядаў на ўсе бакі, гаварыў крыху ў нос, усміхаючыся, прыплюшчваў свае светла-блакітныя вочы і часта браўся рукою за сваю рэдкую, клінападобную бараду. Хадзіў ён не хутка, але вялікімі шагамі, злёгка падпіраючыся доўгай і тонкай палкай. На працягу дня ён не

раз загаварваў са мною, прыслугоўваў мне, не трацячы павагі да сябе; але за барынам наглядаў, як за дзіцём. Калі нясцерпная паўднёвая спякота прымусіла нас шукаць прытулку, ён завёў нас на сваю пасеку, у самы гушчар лесу. Каліныч адчыніў нам халупку, завешаную пучкамі сухіх пахучых траў, улажыў нас на свежым сене, а сам надзеў на галаву штосьці накшталт мяшка з сеткай, узяў нож, гаршчок і галавешку і накіраваўся на пасеку выразаць нам сотаў. Мы запілі чысты, як шкло, цёплы мёд крынічнай вадой і заснулі пад аднастайнае гудзенне пчол і лапатлівае шалясценне лісцяў. Лёгкі парыў вецерка разбудзіў мяне... Я расплюшчыў вочы і ўбачыў Каліныча: ён сядзеў на парозе на палову адчыненых дзвярэй і нажом вырэзваў лыжку. Я доўга любавалася яго тварам, прыемным і ясным, як вячэрняе неба. Пан Палутыкін таксама праснуўся. Мы не адразу ўсталі. Прыемна пасля доўгай хады і глыбокага сну ляжаць нерухома на сене: цела нежыцца і робіцца млявым, лёгкім жарам пылае твар, салодкая стома прыплюшчвае вочы. Нарэшце, мы ўсталі і зноў пайшлі блукаць да вечара. У часе вячэры я загаварыў зноў пра Хора і Каліныча. „Каліныч—добры мужык“,— сказаў мне пан Палутыкін:— „старанны і прыслужлівы мужык; гаспадарку ў спраўнасці аднак тры-

маць не можа: я яму ўсё перашкаджаю. Кожны дзень са мной на паляванне ходзіць... Якая тут гаспадарка,—памяркуйце самі".—Я з ім згадзіўся і мы ляглі спаць.

На другі дзень пан Палутыкін прымушан быў паехаць у горад па справе з суседам Пічуковым. Сусед Пічукоў заараў у яго зямлю і на заворанай зямлі адлупцаваў яго-ж бабу. На паляванне паехаў я адзін і надвечар зайшоў да Хора. На парозе хаты сустрэў мяне стары—лысы, нізкага росту, плячысты і каранасты—сам Хор. Я з цікавасцю паглядзеў на гэтага Хора. Склад яго твара нагадваў Сакрата: гэткі-ж высокі, шышкаваты лоб, гэтакія-ж маленькія вочкі, гэткі-ж курносы нос. Мы ўвайшлі разам у хату. Той-жа Федзя прынёс мне малака з чорным хлебам. Хор прысеў на лаўку і, спакойна пагладжваючы сваю кучаравую бараду, распачаў са мною гутарку. Ён, здавалася, адчуваў павагу да сябе, гаварыў і рухаўся павольна, зрэдку пасмейваўся з-пад доўгіх сваіх вусоў.

Мы з ім гаварылі пра пасеў, пра ўраджай, пра сялянскі быт... Ён са мной нібы згаджаўся; толькі потым мне рабілася сорамна, і я адчуваў, што гавару не тое... Так яно неяк дзіўна выходзіла. Хор выказваўся іншы раз мудра, мабыць асцерагаўся... Вось вам узор нашай гутаркі:

— Паслухай, Хор, — казаў я яму: — чаму ты не адкупішся ад свайго барына?

— А навошта мне адкупляцца? Цяпер я свайго барына ведаю і аброк свой ведаю.. Барын у нас добры.

— Усё-ж лепей на волі, — заўважыў я.

Хор паглядзеў на мяне збоку.

— Вядома, — праказаў ён.

— Ну, але чаму-ж ты не адкупляешся?

Хор пакруціў галавой.

— Чым, бацюхна, адкупіцца загадаеш?

— Ну, добра, старына...

— Трапіў Хор у вольныя людзі, — працягваў ён упоўголаса, нібы гаворачы сам з сабою: хто без барады жыве, таго Хор больш і паважае.

— А ты сам бараду збры.

— Што барада? барада — трава: скасіць можна.

— Ну, дык што-ж?

— А, відаць, Хор проста ў купцы трапіць; купцам-жа жыццё добрае, ды і тыя з бародамі.

— А што, ты таксама гандлем займаешся? — спытаў я яго.

— Гандлюем памалу маслішкам ды дзёгцішкам... Што-ж, каляску, бацюхна, загадаеш запрэгчы?

„Востры-ж ты на язык і чалавек, які пра сябе не забывае“, падумаў я. — Не, — сказаў я ўго-

лас:—каляскі мне не трэба; я заўтра каля тваёй сядзібы пахаджу і, калі дазволіш, астануся начаваць у цябе ў пуні.

— З прыемнасцю просім. Ды ці спакойна табе будзе ў пуні? Я загадаю бабам паслаць табе простыню і пакласці падушку.—Гэй, бабы!—выгукнуў ён, падымаючыся з месца:—сюды, бабы!.. А ты, Федзя, хадзі з імі. Бабы—народ неразумны.

Праз чвэртку гадзіны Федзя з ліхтаром праводзіў мяне ў пуню. Я кінуўся на пахучае сена, сабака лёг у мяне ў нагах; Федзя пажадаў мне добрай ночы, дзверы зарыпелі і зачыніліся. Я досыць доўга не мог заснуць. Карова падышла да дзвярэй, шумна дыхнула разы два; сабака важна на яе забурчэў; свіння прайшла міма, задумліва хрукаючы; конь недзе блізка пачаў жаваць сена і фыркаць... Я нарэшце задрамаў.

На золаку Федзя разбудзіў мяне. Гэты вясёлы жвавы хлапец вельмі мне падабаўся; ды і на колькі я мог заўважыць, у старога Хора ён таксама быў любімцам. Яны абодва вельмі ласкава адзін з другога кпілі. Стары вышаў мне насустрач. Ці ад таго, што я пераначаваў у яго, ці з якой іншай прычыны, толькі Хор значна ласкавей, чым учора, абышоўся са мной.

— Самавар для цябе гатоў,—сказаў ён мне з усмешкай:—пойдзем чай піць.

Мы ўселіся за стол. Здаровая баба, адна з яго нявестак, прынесла гаршчок з малаком. Усе яго сыны па чарзе ўваходзілі ў хату.—„Што ў цябе за рослы народ!“—заўважыў я старому.

— Так,—прамовіў ён, адкусваючы малюсенькі кавалачак цукру:—на мяне, ды на маю старую скардзіцца, здаецца, ім няма чаго.

— І ўсе з табой жывуць?

— Усе. Самі хочуць, так і жывуць.

— І ўсе жанатыя?

— Вунь адзін, свавольнік, не жэніцца,—адказваў ён, паказваючы на Федзю, які па-ранейшаму стаяў прытуліўшыся да дзвярэй.—Васька, той яшчэ малады, яму пачакаць можна.

— А чаго мне жаніцца?—засупярэчыў Федзя: мне і так добра. Навошта мне жонка? Сварыцца з ёй, ці што?

— Ну, ужо ты... я цябе знаю!—пярсцёнкі срэбныя носіш... Табе-б усё з дваровымі дзеўкамі нюхацца... „Ну, ну, сораму на вас няма!“—працягваў стары, перадражніваючы пакаёвак.—Ужо я цябе добра ведаю, беларучка ты гэткі!

— А што-ж у бабы ёсць добрага?

— Баба — работніца, — сур'ёзна заўважыў

Хор — Баба мужыку слуга.

— Ды навошта мне работніца?

— Тота-ж чужымі рукамі жар заграбаць любіш. Знаем мы вашага брата.

— Ну, ажані мяне, калі так. Га? Што! Чаму-ж ты маўчыш?

— Ну, досыць, досыць, балагур. Бач, барына мы з табой непакоім. Ажаню, нябось... А ты, бацюхна, не гневайся: дзіцё, бачыш, малое, розуму не паспела набрацца.

Федзя пакруціў галавой...

— Дома Хор?—пачуўся за дзвярыма знаёмы голас,— і Каліныч увайшоў у хату з пучком палявой суніцы ў руках, якую нарваў ён для свайго прыяцеля, Хора. Стары прыветліва яго сустрэў. Я здзіўлена паглядзеў на Каліныча: прызнаюся, я не чакаў такой „чуласці“ ад мужака.

Я ў гэты дзень пайшоў на паляванне гадзіны на чатыры пазней звычайнага і наступныя тры дні правёў у Хора. Мяне цікавілі новыя мае знаёмцы. Не ведаю, чым я заслужыў у іх давер'е, але яны смела гаварылі са мною. Я з задаваленнем слухаў іх і назіраў за імі. Абодва прыяцелі ніколькі не былі падобны адзін на другога. Хор быў чалавек станоўчы, практычны, адміністрацыйная галава, рацыяналіст; Каліныч, наадварот, належаў да ліку ідэалістаў, рамантыкаў, людзей, якія любілі захапляцца і марыць. Хор разумеў

сапраўднасць, г. зн. абжыўся, сабраў грошай, умеў з барынам жыць у згодзе і з іншымі прадстаўнікамі ўлады; Каліныч хадзіў у лапцях і перакідваўся як-небудзь. Хор распладзіў вялікую сям'ю, пакорную і аднадушную; у Каліныча была калісь жонка, якой ён баяўся, а дзяцей і зусім не было. Хор наскрозь бачыў пана Палутыкіна; Каліныч пакорна скланяў галаву перад сваім панам. Хор любіў Каліныча і аказваў яму ласку; Каліныч любіў і паважаў Хора. Хор гаварыў мала, пасмейваўся і больш разважаў моўчкі; Каліныч заўзята спрачаўся, хоць і не спяваў салаўём, як спрытны фабрычны чалавек... Але Калінычу былі ўласцівы некаторыя перавагі, якія прызнаваў сам Хор; напрыклад: ён загаварваў кроў, спалох, шаленства, выганяў чарцей; пчолы яму даліся, рука ў яго была лёгкая. Хор пры мне папрасіў яго ўвесці ў канюшню новакупленага каня, і Каліныч з добрасумленнай важнасцю выконваў просьбу старога скептыка. Каліныч больш любіў прыроду; Хор-жа—людзей, грамадства; Каліныч не любіў разважаць і ўсяму верыў слепа; Хор узвышаўся нават да іранічнага пункту гледжання на жыццё. Ён многа бачыў, многа знаў, і ад яго я шмат чаму навучыўся. Напрыклад, з яго расказаў даведаўся я, што кожнае лета, перад пакосам, паяўляецца ў вёс-

ках невялікая каляска нейкага асаблівага выгляду. У гэтай калясцы сядзіць чалавек у кафтане і прадае косы. Наяўнымі грашыма ён бярэ рубель дваццаць пяць капеек—паўтара рублі асігнацыямі; напавер—тры рублі і цалковы. Усе мужыкі, зразумела, бяруць у яго напавер. Праз два-тры тыдні ён паяўляецца зноў і патрабуе грошай. У мужыка авёс толькі што скошаны, значыць, заплаціць ёсць чым; ён ідзе з купцом у карчму, і там ужо разлічваецца. Некаторыя памешчыкі надумаліся былі купляць самі косы за наяўныя грошы і раздаваць напавер мужыкам па той-жа цане; але мужыкі аказаліся незадаволенымі і нават сум іх агарнуў: іх пазбаўлялі асалоды здавалення званіць па касе, прыслухоўвацца, пакручваць яе ў руках і разоў дваццаць спытаць у хітраватага мешчаніна-прадаўца: „а што, малы, каса не надта таго?“—Тыя-ж самыя штукі адбываюцца і пры пакупцы сярпоў, з той толькі розніцай, што тут бабы ўмешваюцца ў справу і даводзяць іншы раз самога прадаўца да неабходнасці, дзеля іхняй-жа карысці, пабіць іх. Але больш за ўсё церпяць бабы вось у якім выпадку. Пастаўшчыкі матэрыялу на папяровыя фабрыкі даручаюць закупку рыззя асобнага роду людзям, якія ў некаторых паветах называюцца „арламі“. Такі „арол“ атрымлівае ад купца руб-

лѣў дзвесце асігнацыямі і адпраўляецца на зд
бычу. Але, у процівагу блagarоднай птушц
ад якой ён атрымаў сваё імя, ён не нападае а
крыта і адважна: наадварот, „арол“ пускаецц
на хітрыкі. Ён пакідае сваю каляску дзе-небудз
у кустах каля вёскі, а сам ходзіць па задворка
ды па загуменнях нібы падарожны або ча
лавек, які не мае пэўных заняткаў. Бабы чу
цём угадваюць яго набліжэнне і крадучыся ідуц
яму насустрач. Спехам адбываецца гандлёва
згода. За некалькі медных грошаў баба адда
„арлу“ не толькі ўсякую непатрэбную анучку
але часта нават мужніну кашулю і ўласную
спадніцу. У апошні час бабы ўпэўніліся, што
больш карысным будзе красці ад саміх сяб
і збываць такім чынам пяньку, асабліва „замаш
кі“,—важнае распаўсюджванне і ўдасканаленне
прамысловасці „арлоў“. Але затое і мужыкі, у
сваю чаргу, навастрыліся, і пры малейшай па
дазронасці, пры нават далёкіх чутках аб паяў
ленні „арла“, хутка і жвава прыступаюць да
папраўчых і папярэдзваючых мер. І, на самай
справе, ці не крыўдна? Пяньку прадаваць іх
справа,—і яны яе нібы прадаюць—не ў гора
дзе,—у горад трэба самім цягнуцца, а прыез
джым гандлярам, якія, не маючы бязмена, лічаць
пуд у сорок жменяў,—а вы ведаеце, што за

жменя і што за далонь у рускага чалавека, асабліва, калі ён „стараецца“!—Такіх расказаў я, чалавек неспрактыкаваны і ў вёсцы не „жывалы“ (як у нас у Орле гаворыцца), наслухаўся многа. Але Хор не ўсё расказваў, ён сам мяне распытваў пра многае. Даведаўся ён, што я быў за граніцай, і цікавасць яго разгарэлася... Каліныч ад яго не адставаў; але Каліныча больш цікавілі апісанні прыроды, гор, вадаспадаў, незвычайных будынкаў, вялікіх гарадоў; Хора цікавілі пытанні адміністрацыйныя і дзяржаўныя. Ён перабіраў усё па парадку:—„Што, у іх гэта там ёсць таксама, як у нас, ці іначай?.. Ну, кажы, бацюхна,—як-жа?..“—„А! ах, госпадзі, твая воля!“—выкрыкваў Каліныч у часе майго апавядання; Хор маўчаў, хмурыў густыя бровы і толькі зрэдку рабіў заўвагі, што „вось гэта ў нас не ішло-б, а вось гэта добра—гэта парадак“.— Усіх яго запытанняў я перадаць вам не магу, ды і няма ў гэтым патрэбы, але нашы гутаркі мяне ўпэўнілі ў тым, чаго, магчыма, ніяк не чакаюць чытачы,—упэўненасць, што Пётр Вялікі быў пераважна рускі чалавек, рускі іменна ў сваіх рэформах. Рускі чалавек так упэўнен у сваёй сіле і моцнасці, што ён не адмовіцца і паламаць сябе: ён мала займаецца сваім мінулым і смела глядзіць уперад. Што добра—

тое яму і падабаецца, што разумна—тое яму падавай, а адкуль яно ідзе,—яму ўсёроўна. Яго здаровы розум ахвотна пакпіць над сухарлявым нямецкім рассудкам; але немцы, як кажа Хор, цікавы народзец, і павучыцца ў іх ён заўсёды рады. Дзякуючы выключнасці свайго становішча сваёй фактычнай незалежнасці, Хор гаварыў са мною шмат аб чым, чаго ад другога сілком не выцягнеш, як кажуць мужыкі, жорнамі не вымелеш. Ён сапраўды разумеў сваё становішча. Разважаючы з Хорам, я ў першы раз пачуў простую, разумную гутарку рускага мужыка. Яго веды былі досыць, па-свойму, абшырны, але чытаць ён не ўмеў; Каліныч—умеў. „Гэтаму шалапаю грамата далася“,—заўважыў Хор:—„у яго і пчолы спрадвеку не паміралі“.—„А дзяцей ты сваіх навучыў грамаце?“—Хор прамаўчаў.—„Федзя ведае“.—„А іншыя?“—„Іншыя не ведаюць“.—„Га, што?“—Стары не адказваў і перамяніў гутарку. Між іншым, як ён ні быў разумны, але і яму былі ўласцівы шмат якія забабоны і прадузятая погляды. Баб ён, напрыклад, ненавідзеў ад усяе души, а ў вясёлы час спацяшаўся і здзекваўся з іх. Жонка яго, старая і сварлівая, увесь дзень не злазіла з печы і бясконца бурчэла і лаялася; сыны не звярталі на яе ўвагі, але нявестак яна трымала

ў страху божым. Нездарма-ж у рускай песенцы свякруха пяе: „Які ты мне сын, які сем'янін!—не б'еш ты жонкі, не б'еш маладой...“ Я аднаго разу быў надумаў заступіцца за нявестак, паспрабаваў абудзіць спачуванне Хора, але ён спакойна адказаў мне, што „ці варта вам такім... глупствам займацца,—няхай бабы сварацца... Ёх што разнімаць—то горш, ды і рук пэцкаць не варта“. Іншы раз сярдзітая старая злазіла з печкі, выклікала з сенцаў дваровага сабаку, прыгаварваючы: „сюды, сюды, сабачка!“ і біла яго па худой спіне качаргой або становілася пад паветку і „лаялася“, як казаў Хор, з усімі праходзячымі. Мужа свайго яна, аднак, баялася і, па яго загаду, ішла да сябе на печ. Але асабліва цікава было паслухаць, як спрачаліся Каліныч з Хорам, калі справа даходзіла да пана Палутыкіна.—„Ты ўжо, Хор, у мяне яго не чапай“,—гаварыў Каліныч.—„А што ён табе ботаў не пашые?“—супярэчыў той.—„Падумаеш, боты!... навошта мне боты? Я мужык...“—„Ды вось і я мужык, а бачыш“... Пры гэтым слове Хор падымаў сваю нагу і паказваў Калінычу бот, скроены, мабыць, з мамантавай скуры.—„Эх, ды ты хіба наш брат!“ адказваў Каліныч.—„Ну, хоць-бы на лапці даў: бо ты з ім на паляванні ходзіш; напэўна, што дзень, то

лапці“.—„Ён мне дае на лапці“.—Так, у мінулым годзе грыўню падарыў“.—Каліныч з прыкрасцю адварачваўся, а Хор заліваўся смехам, прычым яго маленькія вочкі знікалі зусім.

Каліныч спяваў досыць прыемна і паігрываў на балалайцы. Хор слухаў, слухаў яго, схіляў раптам на бок галаву і пачынаў падпяваць жаласлівым голасам. Асабліва любіў ён песню: „Доля ты мая, доля!“ Федзя не ўпускаў выпадку пасмяяцца з бацькі. „Чаго, стары, разжаліўся?“ Але Хор падпіраў шчаку рукой, заплюшчваў вочы і скардзіўся на сваю долю... Затое, у другі час, не было чалавека больш стараннага, чым ён: заўсёды корпаецца дзе-небудзь—цялегу папраўляе, плот падпірае, збрую пераглядае. Асаблівай чыстаты ён, аднак, не прытрымліваўся і на мае заўвагі адказаў мне аднойчы, што „трэба, значыць, каб у хаце жыццём пахла“.

— Паглядзі ты,—сказаў я яму:—як у Каліныча на пасецы чыста.

— Пчолы-б жыць не сталі, бацюхна,—сказаў ён уздыхнуўшы.

— „А што“,—спытаў ён мяне ў другі раз:— „у цябе свая бацькаўшчына ёсць?“—„Ёсць“.— „Далёка адсюль?“—„Вёрст сто“.—„Што-ж ты, бацюхна, жывеш на сваёй бацькаўшчыне?“— „Жыву“.—„А больш, напэўна, стрэльбай пра-

баўляешся?“— „Прызнацца, так“.— „І добра, бацюхна, робіш: страляй сабе на здароўе цецэрукоў, ды старасту змяняй часцей“.

На чацверты дзень, увечары, пан Палутыкін прыслаў па мяне. Шкода мне было расставацца са старым. Разам з Калінычам сеў я ў цялегу. „Ну, бывай, Хор, будзь здароў“,—сказаў я... „Бывай, Федзя“.— „Бывай, бацюхна, бывай, не забывайся на нас“. Мы паехалі. На зару толькі пачало браць.— „Добрае надвор'е заўтра будзе“,— заўважыў я, гледзячы на светлае неба.— „Не, дождж пойдзе“,—адказаў мне Каліныч:— „качкі вунь плёскаюцца, ды і трава надта моцна пахне“.—Мы ўехалі ў кусты. Каліныч заспяваў упоўголаса, падскокваючы на перадку, і ўсё глядзеў, ды глядзеў на зару...

На другі дзень я пакінуў гасціннае жыллё пана Палутыкіна.

З М Е С Т

	Стар.
БУРМІСТР _____	3
БІРУК _____	26
ЛЬГОУ _____	39
ХОР І КАЛІНЫЧ _____	58

*
Рэдактар *Блях*
Тэхрэдактар *Абрамава*
Карэктар *Сакалоўскі*
Адк. кар. друк. *Л. Кучынская*

*
Здана ў друкарню 13 II—37 г.
Падпісана да друку 4/VI—37 г.
Аб'ём 2¹/₂ друк. аркушоў.
Папера 72X105¹/₂ см.
Знакаў у друк. арк. 20000.
Тыраж 10120 экз. Зак. № 1018.
Зак. ДВБ № 57.

*
Уп. Галоўлітбела № 60.

*
Друкарня „ПАЛЕСДРУК“,
Гомель, Совецкая, 1.

*

ЦАНА 50 кап.

611

На белорусском языке

И. С. Тургенев

РАССКАЗЫ

Государственное

Издательство

Белоруссии

Минск 1937